

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Західноукраїнський національний університет

Соціально-гуманітарний факультет/

Кафедра психології та соціальної роботи

СЛОБОДА Петро Володимирович**НАЦІОНАЛЬНА СОЦІАЛЬНА СЕРВІСНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
ЯК СУБ'ЄКТ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ
(НАГЛЯДУ) ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ДІТЕЙ / NATIONAL
SOCIAL SERVICE OF UKRAINE AS A SUBJECT OF STATE
CONTROL (SUPERVISION) IMPLEMENTATION OVER THE
OBSERVANCE OF CHILDREN'S RIGHTS**

спеціальність: 231 – Соціальна робота

освітньо-професійна програма – Соціальна робота та соціальна політика

Випускна кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Виконала студентка групи
СРСПм-21
Слобода П. В.Науковий керівник:
к.ю. н., доцент О. М. ЯремкоКваліфікаційну роботу
допущено до захисту

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ А.Н. Гірняк

ТЕРНОПІЛЬ-2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ І ДОТРИМАННЯ ПРАВ ДІТЕЙ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	7
1.1. Права дитини як об'єкт соціальної роботи: сутність, зміст та міжнародні стандарти	7
1.2. Система соціального захисту дітей в Україні як інституційне середовище соціальної роботи	15
1.3. Державний контроль (нагляд) за дотриманням прав дітей як гарантія їх реалізації	21
Висновки до розділу 1	29
РОЗДІЛ 2. НАЦІОНАЛЬНА СОЦІАЛЬНА СЕРВІСНА СЛУЖБА УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ДІТЕЙ	31
2.1. Правовий статус та місце Національної соціальної сервісної служби України у системі органів виконавчої влади	31
2.2. Повноваження Національної соціальної сервісної служби України у сфері контролю за дотриманням прав дітей	34
2.3. Механізми реалізації контрольних функцій Національної соціальної сервісної служби України	44
Висновки до розділу 2	56
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ (НАГЛЯДУ) ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ДІТЕЙ	58
3.1. Організація та методика емпіричного дослідження	58
3.2. Результати дослідження та їх аналіз	62
3.3. Шляхи вдосконалення державного контролю (нагляду) за дотриманням прав дітей	68
Висновки до розділу 3	73
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Актуальність дослідження. Розвиток системи соціального захисту дітей в Україні відбувається в умовах глибоких соціальних змін, реформування системи соціальних послуг, децентралізації та викликів, зумовлених повномасштабною війною. З огляду на це особливого значення набуває ефективний державний контроль (нагляд) за дотриманням прав дітей, який виступає важливою гарантією їх захисту, своєчасного надання необхідної підтримки та забезпечення доступу до якісних соціальних послуг.

Війна значно загострила проблеми у сфері захисту дитячих прав. Збільшилася кількість дітей, які зазнали психологічних травм, були змушені покинути свої домівки, втратили почуття безпеки чи опинилися в складних життєвих обставинах (далі - СЖО). У таких умовах зростає не лише потреба у своєчасному наданні соціальної допомоги, але й у ретельному моніторингу ефективності реагування системи соціального захисту на реальні потреби дітей та їхніх сімей.

Важливу роль у системі соціального захисту (далі - ССЗ) дітей відіграє Національна соціальна сервісна служба України (далі - НСССУ), яка здійснює державний контроль за дотриманням законодавства, моніторинг якості соціальних послуг та координацію діяльності суб'єктів, залучених до захисту прав дітей. Саме від ефективності її діяльності обумовлюється здатністю держави своєчасно виявляти порушення, реагувати на них та попереджати повторні ризики для дитини.

Незважаючи на існування нормативно-правової бази, практика державного контролю у сфері захисту прав дітей продовжує залишатися складною. Основними проблемами є слабка міжвідомча координація, формалізований підхід до окремих контрольних процедур, обмеженість кадрових і ресурсних можливостей, перевантаженість соціальних служб, низька результативність реагування на правопорушення та необхідність впровадження цифрових механізмів моніторингу.

Відповідно актуальність теми магістерської роботи зумовлена необхідністю комплексного дослідження діяльності НСССУ як суб'єкта державного контролю за дотриманням прав дітей, а також потребою обґрунтування шляхів удосконалення контрольної діяльності з урахуванням дитиноцентричного підходу, сучасних викликів соціальної роботи та забезпечення найкращих інтересів дитини.

Проблематика державного контролю (нагляду) у сфері захисту прав дітей, соціального захисту та діяльності органів державної влади (далі - ОДВ) знайшла відображення у працях українських вчених, зокрема: В. Андрєєва, О. Безпалько, В. Галайдюк, І. Сопівник, Г. Левкіна, І. Пеша, О. Кошук, В. Шинкарук, С. Щербань, Р. Шейко, О. Яремко та інших. Водночас проблема діяльності НСССУ як суб'єкта здійснення державного контролю (нагляду) за дотриманням прав дітей залишається недостатньо висвітленою.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері здійснення державного контролю (нагляду) за дотриманням прав дітей в Україні.

Предметом дослідження є НСССУ як суб'єкт здійснення державного контролю (нагляду) за дотриманням прав дітей.

Мета дослідження - комплексний теоретико-прикладний аналіз НСССУ як суб'єкта здійснення державного контролю (нагляду) за дотриманням прав дітей, визначення проблем реалізації контрольних функцій та окреслення перспектив удосконалення відповідної діяльності.

Досягнення мети зумовлено необхідністю вирішити наступні **дослідницькі завдання:**

1) розглянути теоретичні підходи до трактування прав дитини як предмета соціальної роботи та здійснити аналіз міжнародних стандартів із забезпечення і захисту прав дітей;

2) дослідити ССЗ дітей в Україні як інституційне середовище соціальної роботи і визначити місце державного контролю у механізмі забезпечення прав дітей;

- 3) розкрити сутність державного контролю (нагляду) за дотриманням прав дітей як гарантії їх реалізації;
- 4) охарактеризувати правовий статус та місце НСССУ у системі органів виконавчої влади;
- 5) проаналізувати повноваження НСССУ у сфері контролю за дотриманням прав дітей;
- 6) дослідити механізми реалізації контрольних функцій НСССУ;
- 7) провести емпіричне дослідження ефективності державного контролю за дотриманням прав дітей та проаналізувати його результати;
- 8) виявити основні проблеми реалізації контрольних функцій у сфері захисту прав дітей;
- 9) визначити і науково обґрунтувати напрями вдосконалення державного контролю (нагляду) за дотриманням прав дітей з урахуванням соціальних викликів сьогодення.

Методи дослідження. У ході магістерського дослідження використано *загальнонаукові та спеціальні методи*.

Зокрема використано такі *загальнонаукові методи* як аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію та порівняння, що допомогло дослідити теоретичні підходи до розуміння прав дитини, соціального захисту дітей і державного контролю у соціальній сфері. Метод аналізу нормативно-правових актів використано для з'ясування правових засад діяльності НСССУ, її повноважень та механізмів здійснення контролю за дотриманням прав дітей. Системно-структурний метод дав можливість визначити місце НСССУ у системі суб'єктів соціального захисту дітей та виявити характер їх взаємозв'язку.

Для оцінки ефективності державного контролю (нагляду), виявлення проблем його впровадження і окреслення напрямків удосконалення були використані *емпіричні методи*, зокрема анкетування, інтерв'ювання та аналіз документів. Для обробки та узагальнення даних, отриманих у ході емпіричного дослідження, застосовувались методи кількісного і якісного аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні НСССУ як суб'єкта державного контролю за дотриманням прав дітей, уточненні змісту такого контролю в умовах трансформації системи соціальних послуг і воєнного стану, а також систематизації механізмів реалізації контрольних функцій НСССУ.

У роботі визначено основні проблеми здійснення державного контролю та обґрунтовано напрями його вдосконалення, зокрема через розвиток міжвідомчої взаємодії, цифровізацію, превентивну спрямованість і дитиноцентричний підхід.

Практичне значення одержаних результатів. Окремі положення, висновки і рекомендації можуть стати підґрунтям у вдосконаленні механізмів державного контролю (нагляду) за дотриманням прав дітей, у практичній діяльності НСССУ, служб у справах дітей, надавачів соціальних послуг та ін., а також у процесі підготовки фахівців соціальної сфери й подальших наукових розвідок.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати магістерського дослідження апробовано шляхом участі у IV Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених «Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії» (30 квітня 2026 р., м. Тернопіль), де автором представлено доповіді на теми: «Забезпечення прав дітей у системі соціальної роботи: формування соціально-рольових орієнтирів» та «Державний контроль у системі соціальної роботи як механізм реагування на соціальні ризики дитинства».

Структура магістерської роботи. Роботу становлять вступ, три розділи, зокрема дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел і додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ І ДОТРИМАННЯ ПРАВ ДІТЕЙ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

1.1. Права дитини як об'єкт соціальної роботи: сутність, зміст та міжнародні стандарти

Права дитини в сучасних умовах розвитку суспільства посідають одне з центральних місць у системі соціальної роботи, оскільки дитина як особлива і вразлива соціальна група потребує підвищеного рівня захисту, підтримки та створення належних умов для повноцінного фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку. У зв'язку з цим права дитини набувають не лише юридичного, а й соціального, психологічного та інституційного змісту, що зумовлює їх комплексний характер як об'єкта соціальної роботи [27].

У сучасному науковому та правовому дискурсі права дитини доцільно розглядати як систему гарантованих державою і міжнародною спільнотою можливостей, свобод та правових гарантій, покликаних забезпечити гідне життя, розвиток, участь і захист дитини. Принципово важливим є те, що дитина визнається не лише об'єктом піклування з боку дорослих, а самостійним суб'єктом права, наділеним невід'ємними правами, які мають поважатися, охоронятися та реалізовуватися безвідносно до будь-яких ознак походження, статі, стану здоров'я, майнового становища чи інших ознак. Саме такий підхід закладено у Конвенції ООН про права дитини [13].

Слушною є думка О. В. Безпалько про те, що соціальна робота з дітьми має ґрунтуватися на визнанні їх активними суб'єктами соціальних відносин, а не лише отримувачами допомоги [2, с. 27]. Такий підхід істотно змінює саму логіку соціальної роботи, адже орієнтує її не тільки на реагування у випадках

порушення прав дитини, а й на забезпечення умов для всебічної реалізації у повсякденному житті.

Сутність прав дитини як об'єкта соціальної роботи полягає у поєднанні двох взаємопов'язаних характеристик. З одного боку, дитина є носієм суб'єктивних прав, а з іншого - внаслідок вікових, соціальних і психологічних особливостей потребує спеціального захисту, підтримки та супроводу з боку держави, сім'ї, громади та уповноважених інституцій. Саме тому права дитини в межах соціальної роботи слід розглядати не лише як сукупність нормативно закріплених правомочностей, а і як базову соціальну цінність, що визначає зміст соціальної політики та загальну спрямованість професійної діяльності у сфері дитинства [13; 27].

Як справедливо зазначає Т. В. Семигіна, права дитини є не лише правовою категорією, а й соціальною цінністю, яка визначає пріоритети державної політики, зміст соціальних послуг та логіку втручання у випадках вразливості чи неблагополуччя [34, с. 54]. Це зумовлює те, що у сфері соціальної роботи права дитини повинні сприйматися не формально, а як реальний орієнтир для організації допомоги, підтримки, профілактики та захисту.

Специфіка прав дитини пов'язується тим, що, порівняно з повнолітньою особою, дитина об'єктивно має обмежені можливості самостійного захисту власних інтересів і значною мірою залежить від дорослих та інституційного середовища. Саме тому у міжнародно-правових стандартах поєднується визнання суб'єктності дитини з необхідністю особливого піклування, допомоги та гарантій безпеки [13].

Ключове значення для розуміння прав дитини має *принцип найкращих інтересів дитини*. Стаття 3 Конвенції ООН про права дитини закріплює принцип найкращих інтересів дитини як основоположний орієнтир, який має бути покладений в основу будь-яких дій і рішень щодо дітей [13]. У науковій літературі, зокрема у працях М. Ф. Головатого, цей принцип розглядається як універсальний критерій оцінки рішень у сфері дитинства [3, с. 112]. У площині

соціальної роботи це означає, що будь-які заходи, соціальні послуги, форми супроводу чи втручання мають оцінюватися насамперед через їх відповідність безпеці, благополуччю, потребам і перспективам розвитку конкретної дитини.

Права дитини мають багатовимірну *структуру*. У змістовому аспекті вони охоплюють громадянські та політичні, соціально-економічні, культурні права, а також права на захист від насильства, експлуатації, недбалого ставлення і дискримінації. Ця структура підтверджує, що права дитини не зводяться до окремих ізольованих правових приписів, а формують взаємопов'язану систему, що окреслює багатовекторність соціальної роботи: від профілактики соціальних ризиків і підтримки сім'ї до кризового втручання, соціального супроводу, захисту дитини та сприяння її участі у прийнятті рішень [13].

У цьому зв'язку доречною є позиція О. В. Безпалько, яка наголошує, що реалізація прав дитини вимагає інтеграції соціальних, освітніх і правових механізмів [2, с. 41]. Такий висновок має особливе значення саме для соціальної роботи, оскільки вона функціонує на перетині кількох сфер - правової, соціальної, педагогічної, психологічної - і не може бути належною за умов вузького підходу.

У цьому контексті важливим є те, що реалізація прав дитини в системі соціальної роботи здійснюється не лише через надання допомоги, але й через функціонування механізмів забезпечення якості соціальних послуг. Соціальні послуги виступають практичним інструментом реалізації прав дитини, а їх ефективність визначається відповідністю встановленим стандартам, доступністю, результативністю та орієнтацією на потреби отримувача [29].

Зміст прав дитини як об'єкта соціальної роботи варто розглядати через *чотири взаємопов'язані групи*. Першу групу складають права на виживання, що охоплюють право на життя, доступ до належних умов проживання, охорону здоров'я, соціальний захист та задоволення основних потреб. По-друге, це права на розвиток, що охоплюють право на освіту, виховання, культурний розвиток, доступ до інформації та умови для формування особистісного

потенціалу дитини. По-третє, це права на захист від будь-яких форм насильства, експлуатації, дискримінації, жорстокого чи недбалого поводження. По-четверте, це права на участь, які передбачають право дитини висловлювати власну думку, бути вислуханою і долученою в обговорення і ухвалення рішень [13].

Зокрема, ст. 12 Конвенції ООН про права дитини закріплює за дитиною право на вільне висловлювання думок з питань, що її стосуються [13]. Наведена норма є визначальною, оскільки відображає перехід від патерналістської до партнерської моделі взаємодії з дитиною у соціальній роботі.

Водночас зазначені групи прав не існують ізольовано, а перебувають у стані постійної взаємозалежності. Так, належна реалізація права на розвиток неможлива без забезпечення права на виживання, а ефективне здійснення права на участь потребує безпечного середовища, належного рівня захисту та поваги до гідності дитини. Саме тому соціальна робота у сфері дитинства здійснюватися на основі комплексного підходу, який поєднує захисну, профілактичну, реабілітаційну, підтримувальну та розвивальну функції.

У цьому контексті Т. В. Семігіна обґрунтовано наголошує на необхідності переходу від реактивної до превентивної моделі соціальної роботи [34, с. 62]. Такий підхід передбачає функціонування системи соціального захисту, яка має забезпечувати не лише реагування на недотримання прав дитини, а й на раннє виявлення ризиків, попередження сімейного неблагополуччя, підтримку батьківства та створення умов, за яких негативні наслідки для дитини можуть бути мінімізовані або недопущені.

Особливістю прав дитини як об'єкта соціальної роботи є також те, що вони реалізуються у конкретному соціальному середовищі, яке може як сприяти їх забезпеченню, так і створювати *ризики їх порушення*. До таких ризиків належать бідність, соціальне виключення, сімейне неблагополуччя, домашнє насильство, інституційна ізоляція, вимушене переміщення, збройний конфлікт, експлуатація та інші обставини, що підвищують вразливість дитини. За таких умов соціальна робота спрямовується не лише на допомогу дитині як

окремому отримувачу соціальної послуги, а й на роботу з її сім'єю, найближчим оточенням, громадою та інституційним середовищем [27; 29].

Правовий статус дитини в Україні закріплюються системою нормативно-правових актів, серед яких базове значення має Закон України «Про охорону дитинства» [27]. Згідно Закону охорона дитинства в Україні визначається як стратегічний загальнонаціональний пріоритет. Саме він закладає основні засади державної політики у цій сфері та орієнтує правозастосовну практику утвердження принципу рівних можливостей для всіх дітей, формування умов для їх всебічного розвитку і захисту від будь-яких форм насильства.

Однак повноцінне розуміння змісту прав дитини як об'єкта соціальної роботи можливе лише у взаємозв'язку з міжнародними стандартами, які формують сучасну дитиноцентричну модель правового та соціального захисту дитинства. *Міжнародні стандарти прав дитини* становлять нормативну й ціннісну основу сучасної соціальної роботи. Їх значення полягає не лише у закріпленні мінімально необхідного обсягу гарантій, яких держава повинна дотримуватися у ставленні до дитини, а й у формуванні цілісного підходу до дитини як до носія повного комплексу прав [13; 47; 48].

Центральне місце у системі міжнародних стандартів посідає *Конвенція ООН про права дитини 1989 року*. Її фундаментальне значення зумовлене тим, що вона вперше на універсальному рівні закріпила цілісну концепцію дитини як самостійного суб'єкта права. Конвенція визначила чотири базові принципи, які становлять концептуальну основу всієї системи прав дитини: недискримінацію, найкращі інтереси дитини, право на життя, виживання і розвиток, а також право дитини бути вислуханою [13].

Окремі принципи Конвенції вже були розглянуті вище крізь призму сутності прав дитини та дитиноцентричного підходу. Водночас у контексті сфери соціальної роботи значущими є принципи недискримінації, права дитини на життя, її виживання та розвитку.

Так, ст. 2 Конвенції ООН про права дитини закріплює принцип недискримінації у забезпеченні прав дитини [13]. Це положення має

фундаментальне значення для соціальної роботи, оскільки вимагає рівного доступу всіх дітей до соціальних послуг, недопущення виключення окремих груп дітей і подолання бар'єрів, які перешкоджають реалізації їхніх прав.

Принцип права на життя, виживання і розвиток орієнтує державу та систему соціальної роботи не лише на забезпечення фізичного існування дитини, а й на створення умов для її всебічного розвитку - фізичного, психічного, емоційного, соціального та духовного. Це особливо важливо, оскільки соціальна робота з дітьми не може обмежуватися лише матеріальною підтримкою, а повинна охоплювати питання освіти, соціалізації, безпеки, емоційного благополуччя і доступу до ресурсів розвитку [13].

Розвитком положень Конвенції є *факультативні протоколи до неї*, зокрема щодо заборони участі дітей у збройних конфліктах та щодо торгівлі ними, дитячої проституції і дитячої порнографії [40; 39]. У сучасних умовах їх значення особливо зростає, оскільки вони конкретизують обов'язки держав щодо запобігання найтяжчим формам порушення прав дітей, а також підсилюють захисну, кризову та реабілітаційну функції соціальної роботи.

Важливе місце в системі міжнародних стандартів займає *Європейська соціальна хартія (переглянута)* гарантує право дітей і сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист [8]. Її значення для соціальної роботи полягає в тому, що вона розглядає права дитини не ізольовано, а в ширшому контексті соціальних прав, добробуту сім'ї, доступності послуг, подолання бідності та соціального виключення.

Особливої уваги заслуговують *Керівні принципи щодо альтернативного догляду за дітьми, схвалені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 64/142*. У них закріплено підхід, відповідно до якого інституційний догляд має застосовуватися лише як крайній і тимчасовий захід [49]. Це положення принципово змінює логіку соціальної роботи: від переважної орієнтації на вилучення дитини і її перебування в інституції - до профілактики сімейного неблагополуччя, підтримки батьківства, розвитку послуг у громаді, раннього втручання та забезпечення індивідуалізованого супроводу дитини і сім'ї.

Для України ці підходи мають особливе значення з огляду на реформування системи інституційного догляду та впровадженням політики деінституціалізації. Саме міжнародні стандарти стали важливим орієнтиром для переосмислення ролі громади, сім'ї та соціальних послуг у забезпеченні права дитини на виховання в безпечному сімейному середовищі [31; 49].

На нинішньому етапі суттєве удосконалення стандартів захисту прав дитини здійснюють і стратегічні документи міжнародних організацій. Так, *Стратегія Ради Європи з прав дитини на 2022–2027 роки* підкреслює необхідність формування політик і практик «for and with children», тобто «для дітей і разом з дітьми» [47]. Водночас Стратегія ЄС з прав дитини акцентує увагу на подоланні бідності, соціального виключення, нерівного доступу до послуг, а також на захисті дітей від насильства, дискримінації та маргіналізації [48]. Обидва документи посилюють розуміння того, що права дитини мають забезпечуватися не лише через формальне закріплення у законодавстві, а й через реальну здатність інституцій створювати доступні, інтегровані та дружні до дитини послуги.

Додаткове значення у процесі формування сучасної моделі соціальної роботи залежить від *аналітичних і програмних документів міжнародних організацій*, зокрема *UNICEF*, у яких підкреслюється прямий зв'язок між ефективністю захисту прав дітей і спроможністю держави розвивати інтегровану систему соціальних послуг, орієнтовану на потреби дитини [45]. Це дає підстави розглядати соціальну роботу не лише як інструмент допомоги у випадку вже наявних проблем, а як механізм практичного впровадження міжнародних стандартів прав дитини через профілактику, раннє виявлення вразливості, підтримку сім'ї, кризове реагування та міжвідомчу взаємодію.

Отже, міжнародні стандарти прав дитини доцільно *класифікувати* за кількома критеріями. За *юридичною природою* вони поділяються на акти обов'язкового характеру, тобто акти «жорсткого права», та акти рекомендаційного характеру, тобто акти «м'якого права». До першої групи належать передусім Конвенція ООН про права дитини, факультативні

протоколи до неї, а також Європейська соціальна хартія (переглянута) [13; 40; 39; 8]. До другої - Керівні принципи щодо альтернативного догляду за дітьми, стратегії Ради Європи та Європейського Союзу, а також аналітичні документи міжнародних організацій [49; 47; 48; 45].

За *функціональним призначенням* міжнародні стандарти прав дитини можна поділити на: 1) акти, що визначають базові права дитини; 2) акти, які конкретизують механізми захисту від найтяжчих форм порушення прав; 3) акти, що регулюють соціальні аспекти забезпечення прав дитини; 4) акти, які формують сучасні підходи до організації соціальної роботи; 5) а також акти аналітичного і програмного характеру, що містять рекомендації щодо вдосконалення державної політики і практики соціального захисту. Така класифікація дозволяє розглядати міжнародні стандарти не як сукупність розрізнених документів, а як цілісну систему, що визначає як зміст прав дитини, так і модель їх практичного забезпечення у межах соціальної роботи.

На сучасному етапі розвитку архіважливим є не лише нормативне закріплення прав дитини, а й ефективність механізмів їх практичної реалізації та контролю за дотриманням відповідних гарантій. Державний контроль (нагляд) виступає гарантією реалізації прав дитини, оскільки дозволяє виявляти порушення, оцінювати якість соціальних послуг та забезпечувати відповідальність суб'єктів, які здійснюють їх надання. У межах соціальної роботи контроль набуває не лише наглядового, але й превентивного значення, оскільки націлений на превенцію порушення прав дитини та підвищення належного соціального захисту.

Отже, права дитини як об'єкт соціальної роботи мають комплексний характер, поєднуючи юридичні, соціальні та інституційні аспекти. Вони виступають підґрунтям державної політики у сфері соціального захисту і окреслюють напрями діяльності фахівців соціальної сфери. Міжнародні стандарти формують універсальні підходи щодо гарантування прав дітей, тоді як соціальна робота забезпечує їх практичну реалізацію, зокрема за допомогою механізмів державного контролю [13; 27; 29].

1.2. Система соціального захисту дітей в Україні як інституційне середовище соціальної роботи

В Україні ССЗ дітей реалізується через багаторівневу сукупність інституцій, механізмів та правових інструментів, націлених на забезпечення реалізації прав дитини, попередження їх порушення та надання допомоги у випадках соціальної вразливості. У межах соціальної роботи вона виступає *ключовим інституційним середовищем*, у якому здійснюється практична реалізація державної політики у сфері дитинства [27].

Відповідно до законодавства України, охорона дитинства визнається *стратегічним загальнонаціональним пріоритетом* [27]. Це зумовлює необхідність того, що ССЗ дітей охоплює не лише вжиття заходів у разі порушення прав дитини, а й профілактику соціальних ризиків, підтримку сім'ї, розвиток соціальних послуг, створення безпечного середовища для розвитку дитини та формування умов для її повноцінної соціалізації. За такого підходу соціальний захист дітей слід розглядати не як вузький адміністративний механізм, а як складову ширшої державної та суспільної політики, спрямованої на забезпечення найкращих інтересів дитини.

У науковому дискурсі ССЗ дітей розглядається як інституційно організована діяльність держави та суспільства, спрямована на забезпечення соціальної безпеки дитини, створення умов для реалізації її прав та подолання наслідків соціальної вразливості. Як підкреслює Т. В. Семигіна, «сучасна соціальна політика має переходити від компенсації соціальних ризиків до їх попередження» [34, с. 62], що зумовлює превентивний характер сучасної соціальної роботи. Це положення є принципово важливим для розуміння ролі соціальної роботи, яка дедалі більше набуває превентивного характеру і не повинна зводитися лише до втручання після настання негативних наслідків.

Інституційне середовище соціального захисту дітей в Україні формується на основі взаємодії кількох рівнів. На *макрорівні* функціонують ОДВ, уповноважені на формування і реалізацію державної політики у сфері захисту прав дітей, зокрема Кабінет Міністрів України, Міністерство соціальної політики України, НСССУ та інші центральні органи виконавчої влади [17; 18; 23; 33]. Саме на цьому рівні формуються нормативні засади, стратегічні напрями діяльності, державні програми та механізми координації у сфері захисту прав дітей.

На *мезорівні* мають центральне значення ОМС, які забезпечують безпосередню реалізацію соціальної політики та організацію надання соціальних послуг у територіальних громадах [1; 25; 29]. Саме на цьому рівні формується доступність соціальних послуг для дітей і сімей, які перебувають у СЖО. У сучасних умовах децентралізації значення місцевого рівня істотно зросло, адже саме громада дедалі більше виступає базовим простором, у якому дитина отримує підтримку, захист і доступ до необхідних сервісів.

На *мікрорівні* функціонують спеціалізовані установи та служби, які здійснюють практичну діяльність у роботі з дітьми: служби у справах дітей, центри соціальних служб, заклади соціального захисту, центри соціально-психологічної реабілітації, інклюзивно-ресурсні центри, спеціалізовані служби підтримки та інші установи [24; 29; 38]. Саме ці інституції забезпечують практичну реалізацію соціальної роботи з дітьми, здійснюють оцінку потреб, соціальний супровід, кризове втручання, консультування, посередництво, координацію допомоги та інші професійні дії, спрямовані на захист прав дитини.

Такий поділ на макро-, мезо- та мікрорівні має не лише описове, а й аналітичне значення. Він дає змогу побачити, що ССЗ дітей в Україні функціонує як сукупність взаємопов'язаних інституцій і процесів, у якій ефективність одного рівня значною мірою залежить від узгодженості з іншими. Відтак наявність навіть достатньо розвиненої мережі соціальних установ не гарантує належного результату без чіткої нормативної основи, належного

ресурсного забезпечення та якісної координації між усіма суб'єктами системи. Отже, ССЗ дітей функціонує як *багаторівнева модель*, у якій кожен рівень виконує власні функції, проте ефективність усієї системи залежить від узгодженої взаємодії між її складовими.

Ефективність функціонування системи соціального захисту дітей визначається не лише наявністю відповідних інституцій, але й узгодженістю їх діяльності, рівнем ресурсного забезпечення, якістю управління та ефективністю міжвідомчої взаємодії. Йдеться про кадрове забезпечення, належне фінансування, організаційну сталість, доступність соціальних послуг, якість міжвідомчої взаємодії та здатність своєчасно реагувати на потреби дитини. За відсутності таких умов навіть формально розвинена ССЗ може виявитися недостатньо результативною. У зв'язку з цим особливого значення набуває не лише розширення мережі суб'єктів соціального захисту, а й підвищення їхньої функціональної спроможності на практиці.

Як слушно зазначає О. В. Безпалько, «ефективність соціальної роботи залежить від здатності різних інституцій діяти узгоджено, забезпечуючи комплексний підхід до потреб дитини» [2, с. 89]. Це означає, що ССЗ дітей не може функціонувати ефективно без налагодженої міжвідомчої взаємодії, обміну інформацією, координації дій та спільного планування заходів підтримки. Саме комплексність і наступність допомоги є одними з ключових критеріїв її результативності.

Характерною рисою сучасної системи соціального захисту дітей є її трансформація від *інституційної до сімейно-орієнтованої моделі*. Така трансформація пов'язана з впровадженням політики деінституціалізації, яка передбачає скорочення використання інтернатних закладів і розвиток альтернативних форм догляду [31; 32]. Ідеться не лише про зміну організаційних форм, а про сутнісне переосмислення самої філософії соціального захисту дітей: від підтримки системи закладів - до підтримки дитини в її природному або наближеному до природного середовищі.

Цей процес ґрунтується на міжнародних стандартах, зокрема Керівних принципах щодо альтернативного догляду за дітьми, які встановлюють, що інституційний догляд має застосовуватися лише як крайній захід [49]. Це положення фактично змінює фокус соціальної роботи: від інституційного утримання дітей - до підтримки сім'ї, розвитку послуг у громаді, раннього виявлення сімейного неблагополуччя та запобігання вилученню дитини із сімейного середовища. Відповідно, сучасна ССЗ дітей має бути орієнтована не на утримання дитини в системі закладів, а на забезпечення умов, де право на виховання в сім'ї будуть діяти реально. Отже, сучасна ССЗ дітей зосереджена на сприянні їхньому розвитку та *підтримці в сімейному і громадському середовищі*, віддаючи перевагу інтеграції замість ізоляції в інституційних установах.

Відповідно вагомим компонентом *виступають соціальні послуги*, які спрямовані на мінімізацію, подолання чи профілактику СЖО [29]. Вони *служать одним із ключових засобів реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей*. Для дітей це означає можливість отримання підтримки без вилучення з сім'ї, що відповідає принципу найкращих інтересів дитини, закріпленому у Конвенції ООН про права дитини [13]. У такому підході саме через соціальні послуги забезпечується раннє реагування на ризики, адресна підтримка сім'ї, супровід дитини та попередження поглиблення кризових ситуацій.

Водночас важливо враховувати, що дієвість соціальних послуг визначається не лише їх формальною наявністю, а й доступністю, своєчасністю, якістю та відповідністю реальним потребам дітей і сімей. У цьому аспекті інституційне середовище соціальної роботи має бути достатньо гнучким, щоб реагувати на різні категорії дитячої вразливості: бідність, сирітство, інвалідність, домашнє насильство, бездоглядність, переміщення, втрату батьківського піклування, психотравмуючі наслідки війни тощо [16; 46]. Саме тому питання розвитку послуг у громаді, підготовки кадрів та міжінституційної координації набувають особливої актуальності.

Важливе значення для дієвої реалізації системи соціального захисту дітей має не лише організація соціальних послуг, а й існування *належних механізмів контролю щодо забезпечення прав дітей та якістю надання відповідної допомоги*. У цьому контексті значну роль відіграє Національна соціальна сервісна служба України, яка здійснює нагляд за якістю соціальних послуг та дотриманням законодавства [5; 6; 23]. Її діяльність становить ключове значення для забезпечення не лише формальної законності, а й відповідності практики соціальної роботи сучасним стандартам захисту прав дитини. Через механізми контролю держава забезпечує гарантії реалізації прав дитини та підвищення ефективності соціальної роботи.

Поряд із державними інституціями, ключову роль відіграють недержавні організації та міжнародні структури. Вони сприяють впровадженню інноваційних підходів у соціальній роботі, розвитку послуг у громадах, підвищенню кваліфікації фахівців, апробації нових моделей підтримки дітей та сімей [45; 47]. У багатьох випадках саме недержавний сектор стає важливим суб'єктом виявлення нових соціальних потреб, оперативного реагування на кризи та впровадження практик, які згодом можуть бути інтегровані у державну ССЗ.

Особливістю інституційного середовища є його *міждисциплінарний характер*. Соціальний захист дітей передбачає взаємодію соціальних служб із системами освіти, охорони здоров'я, правосуддя та правоохоронними органами. Зазначений підхід кореспондується з європейськими стандартами, які наголошують на необхідності міжвідомчої координації [8; 47]. Це зумовлено тим, що проблеми дитини в реальному житті майже ніколи не обмежуються лише однією сферою: порушення прав дитини зазвичай мають комплексний характер і вимагають інтегрованої відповіді. Саме тому ефективна соціальна робота повинна здійснюватися у форматі міждисциплінарної взаємодії, де кожен суб'єкт виконує свою функцію, але всі спільно працюють на досягнення єдиного результату - забезпечення найкращих інтересів дитини.

Проте соціальна робота і ССЗ дітей – не тотожні. Якщо ССЗ охоплює інституції, механізми та нормативні засади, то соціальна робота виступає її практичним виміром, через який здійснюється безпосередня підтримка дитини. Саме соціальна робота забезпечує виявлення потреб, організацію допомоги, соціальний супровід та координацію дій, виступаючи функціональним ядром системи соціального захисту.

Окремої уваги заслуговує реалізація *права дитини на участь*, що передбачає врахування її думки у процесі прийняття рішень. Відповідно до Конвенції ООН про права дитини, дитина має право бути вислуханою у всіх питаннях, що її стосуються [13]. У практиці соціальної роботи це означає необхідність врахування думки дитини під час прийняття рішень щодо її життя, оцінки потреб, планування соціального супроводу, визначення форми допомоги чи влаштування. Такий підхід сприяє подоланню патерналістських практик у ССЗ дітей і утвердження дитиноцентричної моделі соціальної роботи.

Разом із тим участь дитини у процесах прийняття рішень не повинна зводитися до формального вислуховування її позиції. Інституційне середовище соціальної роботи має бути організоване так, щоб дитина могла висловити свою думку в безпечний, зрозумілий і доступний для неї спосіб. Це вимагає як відповідної професійної підготовки фахівців, так і впровадження дружніх до дитини процедур, які уможливлюють реальне, а не декларативне здійснення її права на участь.

ССЗ дітей зіштовхується з багатьма викликами, серед яких - недостатня координація між інституціями, обмежені ресурси, нерівний доступ до послуг, кадрові труднощі, нерівномірність розвитку послуг на рівні громад та вплив воєнних дій [16; 46]. За умов війни важливим є розвиток гнучких форм соціальної роботи, орієнтованих на швидке реагування та підтримку дітей у кризових ситуаціях. Окрім цього значно зросло навантаження на систему, оскільки зросла чисельність дітей, потребуючих психологічної підтримки, соціального супроводу, захисту від насильства, допомоги у зв'язку з переміщенням, втратою житла, сім'ї чи безпечного середовища.

У зв'язку з цим ССЗ дітей в Україні сьогодні виконує не лише традиційні функції підтримки і захисту, а й *кризову, стабілізаційну та реабілітаційну функції*. Це вимагає переосмислення організації соціальної роботи, посилення мобільних і мультидисциплінарних форм допомоги, розвитку послуг психосоціальної підтримки, удосконалення алгоритмів міжвідомчої взаємодії та більш тісного поєднання державних, комунальних і недержавних ресурсів [16; 29].

Як зазначає Т. В. Семигіна, ефективна ССЗ повинна базуватися на принципах доступності, партнерства та орієнтації на потреби людини [34, с. 78]. Це повною мірою стосується і системи захисту прав дітей, оскільки її результативність визначається не кількістю інституцій як таких, а здатністю цих інституцій діяти узгоджено, своєчасно і в інтересах конкретної дитини.

Отже, ССЗ дітей в Україні є складним інституційним середовищем соціальної роботи, ефективність якого залежить від узгодженості дій суб'єктів, розвитку послуг, впровадження міжнародних стандартів та дієвості механізмів державного контролю [5; 13; 23; 49]. У сучасних умовах ця система має розвиватися як *дитиноцентрична, сімейно-орієнтована та достатньо гнучка*, щоб забезпечувати не лише формальний захист прав дітей, а й реальні можливості для їх безпечного життя, розвитку та повноцінної участі у суспільстві.

1.3. Державний контроль (нагляд) за дотриманням прав дітей як гарантія їх реалізації

Державний контроль (нагляд) за дотриманням прав дітей є *однією з ключових юридико-інституційних гарантій їх реалізації* [10; 26]. Його значення зумовлене тим, що нормативне закріплення прав дитини саме по собі не забезпечує їх фактичного здійснення. Реалізація прав дітей потребує функціонування ефективного механізму, який дозволяє перевіряти дотримання

законодавства, своєчасно виявляти порушення, реагувати на них та забезпечувати поновлення порушених прав. Такий механізм у сучасних умовах має не лише контрольний, а й управлінський характер, оскільки спрямований на підвищення якості соціальної політики у сфері дитинства.

У контексті цього державний контроль (нагляд) є *системоутворюючим елементом механізму забезпечення прав дитини*, оскільки саме через нього держава реалізує свою функцію гаранта прав і свобод. Його зміст не обмежується перевіркою правомірності діяльності суб'єктів, а охоплює оцінку фактичного стану забезпечення прав, інтересів і благополуччя дитини.

У загальнотеоретичному розумінні державний контроль розглядається як діяльність уповноважених органів держави, спрямована на перевірку відповідності діяльності органів, установ, організацій, посадових осіб та інших суб'єктів вимогам законодавства [26; 41; 42]. Водночас у сфері захисту прав дітей його специфіка полягає в особливому предметі контролю, яким є не лише дотримання правових норм, а й *реальне забезпечення прав дитини як соціальної цінності*. Це зумовлює правозахисний характер державного контролю та його орієнтацію на принцип найкращих інтересів дитини, закріплений у Конвенції ООН про права дитини [13; 45; 47].

Сутність державного контролю у сфері дотримання прав дітей полягає у системній діяльності уповноважених суб'єктів, спрямованій на спостереження, перевірку, оцінку, виявлення порушень, застосування передбачених законом заходів реагування та попередження нових порушень [4; 19; 41]. Його зміст охоплює отримання та аналіз інформації про стан дотримання прав дітей, виявлення відхилень від вимог законодавства, встановлення причин і умов, що сприяли порушенням, прийняття обов'язкових до виконання рішень, а також контроль за їх реалізацією. Таким чином, державний контроль можна розглядати не лише як інструмент перевірки, а як *механізм забезпечення якості соціальних послуг і реалізації прав дитини*.

У системі забезпечення прав дітей державний контроль виконує кілька взаємопов'язаних функцій. По-перше, превентивну, що полягає у запобіганні

порушенням прав дітей через системне спостереження та аналіз діяльності відповідних суб'єктів. По-друге, правозахисну - спрямовану на виявлення та припинення порушень прав дитини. По-третє, відновлювальну - пов'язану з поновленням порушених прав і відновленням правового статусу дитини. По-четверте, гарантійну - яка забезпечує реальну дієвість правових норм у сфері дитинства [4; 10; 41]. У сукупності ці функції формують *комплексний характер державного контролю*, який поєднує управлінські, правозахисні та соціальні аспекти впливу на систему захисту прав дітей.

Особливість державного контролю у сфері захисту прав дітей зумовлена специфічним статусом дитини як суб'єкта права. На відміну від повнолітньої особи, дитина об'єктивно має обмежені можливості самостійного захисту своїх прав, що обумовлює необхідність підвищеної ролі держави у здійсненні контрольних функцій. У зв'язку з цим державний контроль не може обмежуватися формальними процедурами, а має бути спрямований на оцінку реального стану забезпечення прав дитини, її безпеки, розвитку та добробуту [13; 27; 45].

Нормативну основу державного контролю (нагляду) у сфері соціальної роботи, зокрема за дотриманням прав дітей, становить *комплекс міжнародних, законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів*. До них належать Конституція України, Конвенція ООН про права дитини, Закон України «Про охорону дитинства», Закон України «Про соціальні послуги», Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» та інші [13; 15; 21; 24; 27; 29].

Особливого значення у сучасних умовах набуває зв'язок державного контролю із системою соціальних послуг, оскільки саме через контроль за їх якістю забезпечується практична реалізація прав дитини. Відповідно важливими у формуванні сучасної моделі державного контролю є підзаконні нормативно-правові акти, зокрема постанова КМУ від 26 серпня 2020 р. № 783

(визначає правовий статус і повноваження НСССУ), постанова КМУ від 6 жовтня 2021 р. № 1035 (регламентує процедуру здійснення державного контролю та моніторингу у сфері соціальної підтримки і соціальних послуг), а також постанова КМУ від 1 червня 2020 р. № 427 (визначає механізми контролю за дотриманням законодавчих вимог у сфері соціальних послуг) [5; 6; 23].

За умов оновлення системи соціального захисту цінними є *інноваційні підходи щодо організації соціальної роботи*, зокрема впровадження експериментального проєкту «Життєстійкість», реалізація якого передбачена постановою КМУ від 19 листопада 2025 р. № 1505 [28]. Цей проєкт спрямований на розвиток системи психосоціальної підтримки населення, зокрема дітей. Постанова встановлює підвищені вимоги до якості надання соціальних послуг, що, у підсумку, підвищує значущість посилення державного контролю у цій сфері.

Важливою складовою теоретичного аналізу державного контролю є визначення його форм, видів, стадій та методів здійснення, що дозволяє розкрити його як *цілісний управлінський механізм*.

Форми державного контролю відображають зовнішні прояви контрольної діяльності уповноважених суб'єктів та визначають організаційні способи її здійснення. У сфері захисту прав дітей вони мають комплексний характер і спрямовані на одержання об'єктивної інформації про стан дотримання прав дитини, аналіз належності діяльності відповідних інституцій і своєчасне реагування на виявлені порушення [5; 6; 19].

Одним із ключових інструментів державного контролю є *проведення перевірок*, що поділяються на планові та позапланові. Планові перевірки здійснюються згідно з затвердженими графіками, мають систематичний характер і спрямовані на забезпечення регулярного нагляду за діяльністю суб'єктів у сфері захисту прав дітей. Позапланові перевірки проводяться за наявності відповідних підстав, наприклад, у разі отримання скарг, звернень

громадян чи інформації про можливі порушення прав дитини. Їх особливістю є оперативність та спрямованість на реагування у конкретній ситуації.

Моніторинг - ключовий інструмент забезпечення дотримання прав дітей, який ґрунтується на систематичному та безперервному спостереженні. На відміну від перевірок, він не обмежується одноразовими заходами, а спрямований на виявлення довготривалих тенденцій, системних проблем і потенційних ризиків порушення прав. Його роль стає особливо важливою в умовах швидких соціальних змін, зокрема під час воєнних конфліктів або реформування системи соціального захисту.

Розгляд звернень громадян - одна із форм державного контролю. Вона не лише реалізує право осіб на подання заяв, але й виступає основним джерелом отримання відомостей про порушення прав дітей. Звернення громадян можуть містити індивідуальні скарги, інформацію про системні проблеми, які вимагають належного реагування зі сторони органів державної влади чи ОМС.

Аналіз звітності виступає важливим інструментом контролю, що дає змогу оцінити ефективність роботи органів, установ та надавачів соціальних послуг, спираючись на офіційні дані. Такий підхід допомагає виявляти розбіжності між заявленими показниками і фактичним станом забезпечення прав дітей.

Інспекційні заходи мають більш спеціалізований характер і спрямовані на оцінку дотримання встановлених стандартів, зокрема у сфері надання соціальних послуг. Вони передбачають безпосереднє обстеження умов перебування дітей, перевірку якості послуг, а також оцінку діяльності персоналу відповідних установ.

Таким чином, кожна форма державного контролю виконує самостійну функцію, однак у сукупності вони забезпечують *комплексність контрольної діяльності*.

Види державного контролю класифікуються за різними критеріями, що дозволяє більш глибоко розкрити його зміст та функціональне призначення.

Залежно від часу здійснення розрізняють попередній, поточний та наступний контроль. Попередній контроль здійснюється до початку або на етапі організації діяльності та спрямований на запобігання можливим порушенням. Поточний контроль здійснюється безпосередньо у процесі діяльності відповідних суб'єктів і дає змогу своєчасно виявляти порушення встановлених вимог та їх усувати. Наступний контроль має оцінювальний характер і спрямований на аналіз результатів діяльності, встановлення фактів порушень та визначення причин їх виникнення.

За суб'єктним складом державний контроль поділяється на внутрішній, зовнішній та спеціалізований. Внутрішній контроль проводиться в системі органів виконавчої влади і спрямований на забезпечення належного функціонування підпорядкованих структур. Зовнішній контроль здійснюється суб'єктами, які не входять до відповідної системи, зокрема іншими ОДВ чи суб'єктами громадянського суспільства, і забезпечує незалежну оцінку діяльності. Спеціалізований контроль здійснюється органами, наділеними спеціальними повноваженнями у сфері захисту прав дітей, що обумовлює його професійний і предметно-орієнтований характер [10; 23; 26].

*Зміст державного контролю розкривається також через **стадії його здійснення**, які відображають послідовність і логіку контрольної діяльності. До основних стадій належать: підготовча стадія, стадія безпосереднього здійснення контролю, стадія прийняття рішень, стадія реалізації заходів реагування та стадія контролю за виконанням прийнятих рішень [19; 41; 42].*

Підготовча стадія передбачає планування контрольних заходів, визначення їх предмета, об'єкта, мети та завдань, а також формування складу осіб, уповноважених здійснювати контроль. На цьому етапі відбувається аналіз попередньої інформації про діяльність суб'єкта контролю, що уможливорює виявлення ризиків можливих порушень, а також обрання оптимальних форм і методів контролю.

Стадія безпосереднього здійснення контролю включає збір, перевірку та аналіз інформації про стан дотримання прав дітей. Вона реалізується через

проведення перевірок, інспекцій, вивчення документів, опитування посадових осіб, аналіз умов перебування дітей та оцінку якості надання соціальних послуг.

Стадія прийняття рішень за результатами контролю полягає у формулюванні висновків щодо виявлених порушень, визначенні їх причин та умов, а також у прийнятті відповідних управлінських рішень.

Стадія реалізації заходів реагування полягає у практичній реалізації прийнятих рішень, спрямованих на усунення виявлених порушень і відновлення прав дітей.

Завершальною є *стадія контролю за виконанням прийнятих рішень*, яка забезпечує перевірку їх фактичної реалізації та оцінку ефективності вжитих заходів.

Така поетапність забезпечує *системність, послідовність і результативність* державного контролю.

Методи державного контролю становлять сукупність способів і прийомів, за допомогою яких здійснюється контрольна діяльність. У сфері захисту прав дітей ключовими методами є перевірка, моніторинг та інспекція [5; 6; 41].

Перевірка є базовим методом контролю і передбачає комплексне дослідження діяльності суб'єкта на предмет дотримання вимог законодавства. *Моніторинг* має більш тривалий і системний характер та полягає у регулярному спостереженні за станом дотримання прав дітей. *Інспекція* як метод контролю має більш спеціалізований і практично орієнтований характер та спрямована на оцінку дотримання встановлених стандартів, зокрема у сфері надання соціальних послуг.

Отже, використання різних методів державного контролю забезпечує його *комплексний характер* та сприяє підвищенню ефективності захисту прав дітей.

У системі публічного управління державний контроль у сфері дотримання прав дітей здійснюється *різними суб'єктами*, серед яких *центральні органи виконавчої влади, ОМС, органи опіки та піклування*, а також

спеціально уповноважені органи. Тут важливе місце посідає **Національна соціальна сервісна служба України** (далі - НСССУ). Насамперед, через її діяльність здійснюється трансформація державного контролю (нагляду) з формально-наглядової функції у дієвий інструмент управління якістю соціальних послуг [18; 23].

Зміст державного контролю у сфері прав дітей охоплює контроль за діяльністю органів і служб у справах дітей, закладів соціального захисту, надавачів соціальних послуг, а також інших суб'єктів, діяльність яких пов'язана із забезпеченням прав дитини. Важливим напрямом є перевірка дотримання прав найбільш вразливих категорій дітей, зокрема дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у СЖО або постраждали від насильства чи воєнних дій [13; 21; 27].

Окремого значення набуває *контроль за якістю соціальних послуг*, який передбачає оцінку їх доступності, своєчасності, ефективності та відповідності потребам дитини [5; 6; 19]. Саме через цю складову державний контроль забезпечує зв'язок між нормативними вимогами та практикою їх реалізації, а також сприяє впровадженню дитиноцентричного підходу у практику соціальної роботи.

Зростання у військових умовах кількості дітей, які потребують особливого захисту та підтримки, вимагає адаптації контрольних механізмів, посилення координації між суб'єктами та впровадження гнучких форм реагування [16; 46].

Проведений аналіз свідчить, що державний контроль за дотриманням прав дітей є *важливою умовою для їх реального забезпечення*, оскільки він об'єднує превентивні, правозахисні та відновлювальні механізми впливу. Ефективність такого контролю залежить не тільки від забезпечення формальної відповідності законодавству, але й від досягнення реальних покращень у становищі дітей.

Отже, державний контроль є *невід'ємним елементом системи захисту прав дітей*, який забезпечує дієвість правових норм та сприяє реалізації

принципу найкращих інтересів дитини. У цьому контексті державний контроль виступає не лише інструментом реагування, а й засобом стратегічного розвитку системи соціального захисту дітей. Саме інституційні механізми такого контролю, зокрема діяльність НСССУ, потребують подальшого наукового аналізу, що зумовлює перехід до розгляду її правового статусу та повноважень у наступному розділі дослідження.

Висновки до розділу 1

Визначено, що права дитини є багатогранною правовою та соціальною категорією, реалізація якої потребує інтеграції міжнародних стандартів, національного законодавства та дієвих інституційних механізмів. Важливу роль відіграє Конвенція ООН про права дитини, яка формулює основоположні принципи захисту прав дітей та спрямовує державу на забезпечення їх реального, а не лише формального втілення.

З'ясовано, що ССЗ дітей в Україні є складною багаторівневою структурою, яка об'єднує ОДВ, органи місцевого самоврядування, спеціалізовані служби, установи та надавачів соціальних послуг. Її ефективність залежить не лише від наявності відповідних інституцій, але й від рівня їхньої професійної підготовки, узгодженості у взаємодії, достатності ресурсів та орієнтації на забезпечення найкращих інтересів дитини.

Обґрунтовано, що соціальна робота виступає практичним механізмом функціонування системи соціального захисту дітей. Вона реалізується через профілактичну, захисну, реабілітаційну, підтримувальну та розвиткову функції й у сучасних умовах набуває превентивного, дитиноцентричного та сімейно-орієнтованого характеру.

Встановлено, що державний контроль (нагляд) за дотриманням прав дітей є важливою гарантією їх реалізації, оскільки забезпечує виявлення порушень, оцінювання стану дотримання прав дітей, застосування заходів реагування та

попередження нових порушень. Його сутність полягає у забезпеченні зв'язку між нормативним закріпленням прав дитини та практикою їх фактичного дотримання, а також у підвищенні якості соціальних послуг.

Отже, ефективний захист прав дітей в Україні можливий за узгодженої взаємодії правових, інституційних і соціально-практичних механізмів, розвитку системи надання соціальних послуг, дієвості міжвідомчої координації та забезпечення реального пріоритету найкращих інтересів дитини як базового принципу державної політики у сфері дитинства.

РОЗДІЛ 2

НАЦІОНАЛЬНА СОЦІАЛЬНА СЕРВІСНА СЛУЖБА УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ДІТЕЙ

2.1. Правовий статус та місце Національної соціальної сервісної служби України у системі органів виконавчої влади

НСССУ є центральним органом виконавчої влади, на який покладено реалізацію державної політики у сфері соціального захисту населення та здійснення державного контролю (нагляду) за дотриманням законодавства у відповідній сфері, зокрема щодо забезпечення прав дітей [18; 23].

Створення НСССУ пов'язане з реформуванням системи державного управління у сфері соціальної політики, що передбачало відокремлення функцій формування державної політики від функцій її реалізації та контролю. Такий підхід відповідає сучасним принципам публічного адміністрування та є характерним для європейських моделей управління [3; 33].

Правовий статус НСССУ визначається системою нормативно-правових актів, серед яких ключове значення має постанова КМУ від 26 серпня 2020 р. № 783 [23].

Аналіз правового статусу НСССУ дозволяє виокремити її основні ознаки. По-перше, це *орган публічної адміністрації*, уповноважений діяти від імені держави та реалізує її функції у сфері соціального захисту. По-друге, НСССУ наділена владними повноваженнями, що дозволяє приймати обов'язкові до виконання рішення. По-третє, її діяльність має виражений *контрольний характер*, що відрізняє Службу від органів, які виконують виключно сервісні функції [3; 23]. Водночас контрольна функція НСССУ виходить за межі формального нагляду та спрямована на оцінювання ефективності діяльності суб'єктів соціального захисту і реального забезпечення прав дітей [4; 23].

У структурі публічного управління НСССУ займає особливе місце, оскільки її діяльність має *міжгалузовий характер*. Це сприяє комплексному підходу до вирішення соціальних проблем та дозволяє всебічно оцінювати становище дитини [4; 24; 29].

Особливе місце НСССУ у тому, що вона - *центральна ланка в системі державного контролю (нагляду) за дотриманням прав дітей*. Саме через її діяльність здійснюється перевірка дотримання законодавства органами та установами, що працюють з дітьми, а також забезпечується практична реалізація контрольної функції держави [5; 23].

Водночас НСССУ здійснює функцію зворотного зв'язку (результати її контрольної діяльності можуть використовуватися для вдосконалення законодавства та управлінських рішень) [17; 23; 33].

Основними повноваженнями НСССУ у сфері захисту прав дітей є:

- забезпечення державного нагляду (контролю) із дотримання прав дітей;
- проведення перевірок суб'єктів надання соціальних послуг;
- встановлення фактів порушень і здійснення заходів реагування;
- узгодження діяльності органів і служб у сфері захисту дітей;
- здійснення моніторингу якості соціальних послуг;
- участь у державній політиці із захисту дитинства [5; 6; 23].

Зазначені повноваження свідчать про *комплексний характер діяльності НСССУ*, яка поєднує функції контролю, координації та управління [3; 23].

Аналіз діяльності НСССУ свідчить, що вона поєднує контрольні, координаційні та аналітичні функції. Саме через це забезпечується взаємозв'язок між нормативним закріпленням прав дітей та їх практичною реалізацією [3; 23].

Окремого значення набуває роль НСССУ у забезпеченні якості соціальних послуг. Вона здійснює контроль за відповідністю діяльності надавачів встановленим стандартам, оцінює їх дієвість і охоплює вплив на отримувачів послуг [5; 6]. Це дозволяє трансформувати державний контроль із

формального механізму перевірки у *дієвий інструмент забезпечення якості соціальних послуг*. У цьому контексті контроль набуває не лише наглядного, а й превентивного значення, оскільки націлений на превенцію порушень прав дітей та підвищення ефективності соціальних послуг [4; 19].

Важливою особливістю діяльності НСССУ є також наявність *психологічного виміру* контрольної діяльності. Здійснення контролю у сфері захисту прав дітей передбачає врахування емоційного стану дитини, її вікових та індивідуально-психологічних особливостей, а також умов соціального середовища. На сьогодні, особливо у ході воєнних дій, це особливо актуально [16; 46].

У цьому контексті контрольна діяльність НСССУ має бути спрямована не лише на виявлення порушень, а й на забезпечення психологічної безпеки дитини, запобігання її повторній травматизації та сприяння соціальній адаптації. Це зумовлює необхідність застосування *міждисциплінарного підходу*, який поєднує правові та психологічні інструменти [2; 16].

Варто також зауважити, що діяльність НСССУ має не лише контрольний, а й *сервісно-управлінський характер*. Її функціонування спрямоване не просто на виявлення порушень, а на підвищення спроможності всієї системи соціального захисту вживати заходів на потреби дітей і сімей. У цьому аспекті НСССУ виступає своєрідною інституційною ланкою між нормативним регулюванням соціальної політики та практикою її реалізації на місцях.

Особливо важливим є значення НСССУ в умовах децентралізації. Саме тому контрольна діяльність Служби дозволяє оцінити, наскільки громади спроможні забезпечити доступність соціальних послуг, своєчасне виявлення дітей, які перебувають у СЖО, та належну організацію міжвідомчої взаємодії [1; 25; 29].

Крім того, НСССУ бере участь у побудові *єдиних підходів до оцінювання якості соціальних послуг*. І це принципово. Адже права дітей не можуть бути забезпечені лише формальним існуванням установ чи програм. Важливо, щоб

соціальні послуги були реально доступними, своєчасними, безпечними та такими, що відповідають потребам конкретної дитини [4; 19].

Таким чином, правовий статус НСССУ визначається через статус центрального органу виконавчої влади, що об'єднує функції реалізації державної соціальної політики і державного контролю (нагляду). Вона характеризується *міжгалузевістю, координаційною роллю та ключовим значенням у забезпеченні дотримання прав дітей* [18; 23].

Отже, НСССУ виступає *ключовим суб'єктом державного контролю у сфері захисту прав дітей*, який уповноважений на реалізацію державної політики, координацію діяльності інших суб'єктів та здійснення контрольних функцій. Це обумовлює необхідність подальшого аналізу механізмів державного контролю, що становить предмет наступного підрозділу дослідження.

2.2. Повноваження Національної соціальної сервісної служби України у сфері контролю за дотриманням прав дітей

Реалізація прав дітей в Україні безпосередньо пов'язана з функціонуванням ефективного механізму державного контролю, у структурі якого ключове місце займає НСССУ. Саме через систему її повноважень забезпечується *практичне втілення контрольної функції держави* із соціального захисту дітей, що дозволяє поєднати нормативне регулювання з реальними управлінськими практиками [23; 27; 29].

Аналіз зазначених нормативно-правових актів (постанов КМУ від 26 серпня 2020 р. № 783 та від 6 жовтня 2021 р. № 1035) дає підстави стверджувати, що повноваження НСССУ мають *комплексний характер* і охоплюють контрольні, моніторингові, аналітичні, координаційні, інформаційні та правозастосовні напрями діяльності. Зокрема, Служба здійснює державний нагляд (контроль), моніторинг та аналіз стану виконання нормативно-правових

вимог у сфері соціального захисту населення, а також сприяє взаємодії із суб'єктами, залученими до захисту прав дітей [5; 23]. Такий обсяг повноважень свідчить, що НСССУ водночас виступає органом формального контролю та ключовою складовою системи управління якістю соціальних послуг [4; 19; 41].

З урахуванням функціонального підходу повноваження НСССУ доцільно розглядати як систему взаємопов'язаних напрямів діяльності.

Першочергове значення у структурі повноважень НСССУ мають *контрольні повноваження* щодо нагляду за дотриманням законодавства у сфері захисту прав дітей органами влади, ОМС, установами, організаціями та надавачами соціальних послуг дітям і сім'ям з дітьми [5; 23; 29]. У межах цих повноважень НСССУ проводить перевірки їх діяльності та оцінює відповідність надання соціальних послуг чинним державним стандартам [5; 6].

Реалізація контрольних повноважень відбувається через проведення планових і позапланових перевірок. Планові перевірки здійснюються відповідно до затверджених планів, що забезпечує системність державного контролю. *Позапланові заходи* проводяться у разі виявлення можливих *порушень прав дітей*. Такий підхід дозволяє поєднати стабільність контрольної діяльності з оперативністю реагування на конкретні випадки порушень [5; 6].

Зокрема, у разі надходження скарги щодо неналежних умов перебування дітей у закладі інституційного догляду НСССУ може ініціювати позапланову перевірку, під час якої оцінюється дотримання базових прав дитини - на безпеку, належні умови проживання, освіти та медичну допомогу. У подібних випадках перевірка може виявити системні порушення, що потребують негайного реагування.

Іншим прикладом реалізації контрольних повноважень може бути перевірка діяльності ОМС щодо своєчасного виявлення дітей, які перебувають у СЖО. У ході такої перевірки НСССУ може встановити, що інформація про сім'ї, які потребують соціальної підтримки, не оновлюється належним чином, що призводить до несвоєчасного надання допомоги дитині. У цьому випадку контроль набуває не лише фіксуючого, а й *попереджувального характеру*.

Аналітично важливо, що здійснення таких перевірок дозволяє не лише виявляти окремі порушення прав дітей, а й фіксувати системні недоліки у функціонуванні відповідних органів і установ. Узагальнення результатів контрольної діяльності створює підґрунтя для прийняття управлінських рішень, зокрема щодо покращення стандартів щодо надання соціальних послуг, зростання ефективності роботи служб у справах дітей та модернізації системи соціального захисту загалом [4; 41; 42].

Таким чином, контрольні повноваження НСССУ виконують не лише функцію нагляду за дотриманням законодавства, а й забезпечують формування *системного бачення проблем* у сфері захисту прав дітей.

Важливим доповненням до контрольних повноважень НСССУ є *правозастосовні повноваження*, які забезпечують реальний вплив Служби на усунення порушень, які виявлено. За наслідками здійснених перевірок НСССУ має право надавати обов'язкові до розгляду приписи щодо усунення порушень, контролювати їх виконання, а також ініціювати питання щодо відповідальності винних осіб [5; 23].

Зміст цих повноважень полягає в тому, що державний контроль не завершується лише фіксацією порушення. Його практична цінність проявляється тоді, коли за результатами перевірки вживаються конкретні заходи реагування, спрямовані на поновлення порушених прав дитини та недопущення подібних порушень у майбутньому.

Наприклад, у випадку виявлення неналежного виконання службою у справах дітей своїх обов'язків щодо захисту дитини, яка перебуває у СЖО, НСССУ може видати припис про усунення порушень та вимагати проведення повторної оцінки потреб дитини. Це може відбуватися тоді, коли дитина тривалий час перебуває у небезпечному сімейному середовищі, однак відповідні служби не забезпечили своєчасного соціального супроводу або формально підійшли до оцінки ризиків [24; 29].

Як інший приклад наведемо ситуацію, коли надавач соціальних послуг не забезпечує індивідуального плану роботи з дитиною або сім'єю, обмежуючись

лише формальним обліком отримувача послуг. У такому випадку припис НСССУ може бути спрямований на перегляд індивідуального плану, залучення необхідних фахівців та забезпечення реального соціального супроводу.

З аналітичної точки зору, наявність правозастосовних повноважень трансформує НСССУ з органу формального контролю у суб'єкта, здатного впливати на практику застосування законодавства. Саме ці повноваження забезпечують зв'язок між виявленням порушення, його усуненням та подальшим удосконаленням діяльності суб'єктів соціального захисту дітей.

Наступним важливим напрямом діяльності НСССУ є *моніторингові та аналітичні повноваження*, що полягають у систематичному спостереженні за станом дотримання прав дітей, аналізі якості соціальних послуг, їх доступності, відповідності державним стандартам та реальним потребам отримувачів [4; 5; 41]. На відміну від разової перевірки, моніторинг має більш тривалий і системний характер, оскільки дозволяє відстежувати не лише окремі факти порушень, а й загальні тенденції у функціонуванні системи соціального захисту дітей.

Зміст цих повноважень полягає у збиранні, узагальненні та аналізі інформації про діяльність суб'єктів надання соціальних послуг дітям і сім'ям з дітьми, а також про стан забезпечення прав дітей у громадах. Така діяльність дає змогу оцінити доступність, своєчасність, якість соціальних послуг та їх орієнтованість на потреби конкретних категорій дітей [29; 36; 42].

Під час моніторингу може виявитися, що в окремих територіальних громадах спостерігається недостатній рівень доступності соціальних послуг для дітей з інвалідністю. Це може проявлятися у дефіциті кваліфікованих фахівців, обмеженій кількості реабілітаційних чи психосоціальних послуг, проблемах із фізичним доступом до установ або недостатньою обізнаністю батьків щодо доступних варіантів підтримки. У таких ситуаціях результати моніторингу можуть стати основою для розробки рекомендацій щодо розширення мережі необхідних послуг або покращення кадрового забезпечення в громаді.

Як приклад є ситуація, коли під час аналізу звітності виявляється, що діти з СЖО в окремій громаді формально зараховані до обліку, але не отримують необхідного соціального супроводу. У таких випадках моніторинг допомагає не лише виявити недоліки у роботі окремих суб'єктів, а й показує глибшу проблему - розрив між документальним фіксуванням потреб дітей і реальним наданням їм допомоги.

Аналіз показує, що функції моніторингу дозволяють здійснити перехід від реактивної моделі контролю, яка спрямована виключно на реагування на вже виявлені порушення, до більш *проактивного підходу в управлінні соціальною сферою*. Завдяки моніторингу НСССУ може визначати тенденції, виявляти повторювані проблеми та оцінювати ризики, які вимагають не лише оперативного втручання, але й стратегічних системних рішень.

Таким чином, моніторингові та аналітичні повноваження НСССУ відіграють ключову роль у покращенні ефективності державної політики у сфері захисту прав дітей. Вони створюють надійну інформаційну базу для розвитку соціальних послуг, посилення співпраці між установами та ухвалення рішень, зосереджених на реальних потребах дітей і їхніх сімей.

Окреме місце у структурі повноважень НСССУ займають *координаційні повноваження*, які забезпечують взаємодію між різними суб'єктами системи захисту прав дітей. Мовиться про співпрацю зі службами у справах дітей, органами опіки та піклування, центрами соціальних служб, правоохоронними органами, закладами освіти, охорони здоров'я, а також іншими установами, діяльність яких пов'язана із забезпеченням прав та інтересів дитини [23; 24; 29].

НСССУ не лише контролює окремих суб'єктів, але й координує їхні дії у ситуаціях, коли випадок дитини вимагає всебічного підходу. Це набуває особливої ваги, адже порушення прав дітей часто охоплюють не лише правову сферу, а й соціальні, психологічні, медичні та освітні аспекти.

Наприклад, у випадку виявлення факту насильства щодо дитини НСССУ може сприяти координації взаємодії між поліцією, службою у справах дітей, центром соціальних служб, закладом охорони здоров'я та закладом освіти [22;

24]. У такій ситуації поліція реагує на факт правопорушення, служба у справах дітей оцінює безпеку дитини, соціальні служби організовують підтримку сім'ї або соціальний супровід, а медичні та освітні установи забезпечують необхідну допомогу в межах своєї компетенції.

Наступним прикладом є ситуація, за якої дитина з сім'ї, що перебуває у СЖО, систематично не відвідує школу, має ознаки занедбаності або потребує медичної допомоги. У такому випадку ефективне реагування можливе лише за умови взаємодії школи, служби у справах дітей, соціальних служб, медичних працівників та ОМС.

Аналітичний підхід висвітлює важливість належної координації, адже без неї навіть формально коректні дії окремих органів можуть виявитися недостатніми для ефективного захисту прав дитини. Завдяки міжвідомчій взаємодії можна відійти від окремих, розрізнених заходів до *цілісного аналізу ситуації, виявлення потреб дитини та створення єдиної системи підтримки*.

Відтак, координаційні функції НСССУ є важливими в узгодженості дій всіх учасників системи захисту дитячих прав. Вони сприяють не лише своєчасному реагуванню на порушення, але й формуванню комплексного, орієнтованого на дитину підходу до розв'язання її проблем.

Суттєвим елементом діяльності НСССУ є *інформаційні повноваження*, що полягають у праві отримувати потрібні відомості, документи та матеріали від ОДВ, ОМС, підприємств, установ і організацій. Такі повноваження забезпечують повноту та об'єктивність контрольних заходів [5; 23].

Зміст інформаційних повноважень у тому, що НСССУ може не лише здійснювати зовнішнє спостереження чи перевірку, а й отримувати документальне підтвердження фактичного стану справ (індивідуальні плани соціального супроводу, акти оцінки потреб дитини та/чи сім'ї, журнали обліку звернень, звіти про надані соціальні послуги, рішення органів опіки та піклування, внутрішні накази установ тощо).

Наприклад, під час перевірки діяльності центру соціальних служб НСССУ може витребувати документацію щодо роботи з конкретною сім'єю

для оцінювання якості наданих послуг. Якщо дитина перебуває у СЖО, аналіз таких документів дає змогу встановити, чи було проведено належну оцінку потреб, чи складено індивідуальний план допомоги, чи залучено необхідних фахівців і чи здійснювався реальний соціальний супровід, а не лише формальне ведення справи.

Для прикладу, коли НСССУ проводить аналіз даних щодо кількості дітей, які потребують соціальної підтримки в окремій громаді, та числа тих, хто фактично отримує такі послуги. Це порівняння допомагає виявити розбіжності між задекларованими потребами та реальною доступністю допомоги, вказуючи на можливі недоліки в організації роботи на місцевому рівні.

З аналітичної точки зору, повнота зібраної інформації є *необхідною умовою для забезпечення об'єктивності державного контролю*. Якщо відсутній доступ до документів, статистики чи матеріалів конкретних справ, контроль ризикує залишитися формальним і менш ефективним. Натомість грамотне застосування інформаційних повноважень дає НСССУ змогу оцінювати не лише окремі випадки, а й визначати загальні тенденції у сфері захисту прав дітей.

Аналітично це означає, що повнота інформації є *ключовою передумовою об'єктивності державного контролю*. Без доступу до документів, статистичних даних та матеріалів конкретних справ контроль ризикує залишитися формальним. Натомість належне використання інформаційних повноважень дозволяє НСССУ оцінювати не лише окремі випадки, а й загальні тенденції у сфері захисту прав дітей.

Таким чином, інформаційні повноваження НСССУ мають допоміжне, але надзвичайно важливе значення для реалізації контрольної, аналітичної та координаційної функцій. Вони забезпечують доказову основу державного контролю та дозволяють приймати управлінські рішення, що ґрунтуються на реальному стані забезпечення прав дітей.

Сьогодні діяльність НСССУ набуває виразної *превентивної спрямованості*. Це означає, що державний контроль дедалі більше орієнтується

не лише на фіксацію вже допущених порушень, а й на їх попередження через раннє виявлення ризиків і вчасне реагування на них. І тому важливе значення набувають елементи ризик-орієнтованого підходу, який дозволяє зосередити контрольні заходи на тих сферах, територіальних громадах, установах або категоріях дітей, де ймовірність порушення прав є найбільшою [4; 41; 42].

Превентивна спрямованість полягає у тому, що НСССУ має можливість застосовувати результати моніторингу, аналізу звернень громадян, статистичні дані та інформацію від інших учасників системи соціального захисту для ідентифікації потенційно проблемних ситуацій. Це сприяє реагуванню й на етапі ризику виникненню порушення.

Наприклад, на основі аналізу даних про сім'ї, які перебувають у СЖО, можуть визначатися групи підвищеного ризику: сім'ї, де є випадки домашнього насильства, тривале безробіття батьків, залежності, ухилення від виконання батьківських обов'язків або відсутність належного соціального супроводу. У таких випадках ресурси соціальних служб можуть бути спрямовані на підтримку сім'ї ще до виникнення критичної ситуації, пов'язаної із загрозою життю, здоров'ю чи безпеці дитини [22; 29].

Наведемо ситуація, коли моніторинг виявляє, що значна кількість дітей з інвалідністю в окремій громаді фактично позбавлена необхідних соціальних або реабілітаційних послуг. Такий стан речей може вказувати на ризик порушення прав дитини щодо розвитку, соціальної інтеграції та доступу до підтримки. У подібних випадках превентивні заходи можуть включати посилення контролю за діяльністю відповідних постачальників послуг, ініціацію перегляду місцевих програм або забезпечення ширшого доступу до необхідних ресурсів.

З наукової точки зору, така спрямованість відповідає переходу від реактивної до *проактивної моделі державного контролю*. Реактивна модель передбачає реагування на вже виявлене порушення, тоді як проактивна модель орієнтована на попередження ризиків, мінімізацію негативних наслідків і підвищення стійкості системи соціального захисту дітей.

Отже, превентивна спрямованість повноважень НСССУ відіграє ключову роль у підвищенні ефективності державного контролю. Вона дозволяє перейти від сприйняття контролю виключно як інструменту реагування до його використання як механізму раннього виявлення проблемних аспектів, оцінки ризиків і захисту найкращих інтересів дитини.

Окремо слід наголосити на *психологічному вимірі* реалізації повноважень НСССУ у сфері захисту прав дітей. Під час здійснення контрольних заходів важливо враховувати не лише формальне дотримання законодавства, а й емоційний стан дитини, її вікові та індивідуально-психологічні особливості, рівень довіри до дорослих, здатність розповідати про власні потреби та пережитий досвід [2; 13; 45].

В основі підходу лежить сприйняття дитини не лише як об'єкт перевірки чи джерело інформації. Вона є вразливим носієм прав, тому будь-які дії, пов'язані з її опитуванням, оцінкою умов життя або аналізом сімейної ситуації, повинні проводитися з дотриманням принципів безпеки, уникнення тиску та запобігання повторній травматизації.

Наприклад, коли йдеться про з'ясування обставин у справах дітей, які зазнали насильства, доцільно залучати психолога або іншого спеціаліста, який володіє навичками комунікації з дітьми. Це допомагає не лише уникнути повторної травматизації та знизити рівень тривоги у дитини, але й сприяє отриманню більш достовірної інформації про її потреби та обставини порушення прав.

Як приклад можна розглянути ситуацію дитини, яка перебуває у СЖО і тривалий час проживає в умовах емоційного нехтування або конфліктного сімейного середовища. У такій ситуації надзвичайно важливо враховувати не лише матеріально-побутові аспекти, а й оцінювати психологічний клімат у родині, наявність дорослого, готового підтримати дитину, а також рівень її безпеки й емоційного благополуччя.

Це підкреслює, що ефективний державний контроль у сфері захисту прав дітей неможливий без застосування психологічних підходів. Просте формальне

встановлення факту порушення не завжди дозволяє отримати повне уявлення про реальний стан дитини та її потреби. Саме тому надзвичайно важливо використовувати *міждисциплінарний підхід*, залучаючи до процесу аналізу і реагування психологів, соціальних працівників, педагогів і медичних спеціалістів. Це створює умови для якіснішого і комплексного вирішення проблеми.

Таким чином, психологічний вимір повноважень НСССУ підсилює правозахисний характер державного контролю. Він дозволяє орієнтувати контрольні заходи не лише на усунення порушень, а й на забезпечення психологічної безпеки, відновлення довіри дитини до системи допомоги та створення умов для її подальшої соціальної адаптації.

Водночас ефективність реалізації повноважень НСССУ може ускладнюватися низкою чинників. До них належать обмеженість кадрового, фінансового та організаційного супроводу, неоднорідність розвитку соціальних послуг у територіальних громадах, недостатня міжвідомча координація, а також зростання навантаження на ССЗ в умовах воєнного стану [16; 29; 46].

Зокрема, у практичному вимірі це може проявлятися у ситуаціях, коли в окремій громаді формально визначено надавачів соціальних послуг, однак фактично відсутні достатні кадрові ресурси для роботи з дітьми, які перебувають у СЖО. Іншим прикладом є випадки, коли декілька суб'єктів одночасно володіють інформацією про ризики для дитини, але через слабку координацію між ними належне реагування відбувається із запізненням.

Аналітично це свідчить, що нормативне закріплення повноважень НСССУ саме по собі не гарантує їх ефективної реалізації. Для цього необхідними є належне ресурсне забезпечення, чіткі алгоритми міжвідомчої взаємодії, посилення професійної компетентності фахівців, а також розвиток доступної мережі соціальних послуг на рівні територіальних громад.

Таким чином, повноваження НСССУ у досліджуваній сфері характеризуються *комплексністю* охоплюють контрольні, правозастосовні, аналітичні, координаційні, інформаційні та превентивні функції. Їх ефективна

реалізація забезпечує не лише виявлення порушень, а й створення всебічної системи соціального захисту, що орієнтована на найкращі інтереси дитини, якість соціальних послуг і своєчасне реагування на ризики порушення прав дітей.

2.3. Механізми реалізації контрольних функцій Національної соціальної сервісної служби України

НСССУ визначається не лише їх нормативним закріпленням, а й наявністю *цілісної системи механізмів їх практичного здійснення*. Саме через такі механізми формально визначені повноваження трансформуються у реальні управлінські дії щодо забезпечення дотримання прав дітей у сфері соціального захисту [5; 23].

Водночас саме по собі нормативне визначення повноважень не гарантує їх ефективної реалізації на практиці. Результативність державного контролю залежить від узгодженості механізмів його здійснення, інституційної спроможності відповідних органів, належного кадрового забезпечення та якості міжвідомчої взаємодії [4; 19; 41].

Під механізмами реалізації контрольних функцій доцільно розуміти сукупність *організаційно-правових, процедурних, інформаційно-аналітичних, інституційних та міжвідомчих інструментів* виявлення, оцінки, попередження та усунення порушень прав дітей [5; 6; 19; 41]. Такий підхід відображає сучасне розуміння державного контролю як складної багаторівневої системи, що поєднує елементи нагляду, управління якістю та превентивного впливу.

Вивчення законодавства, зокрема постанов КМУ № 783 від 26 серпня 2020 р., № 1035 від 6 жовтня 2021 р., № 427 від 1 червня 2020 р., а також новітніх підходів, закріплених у постанові № 1505 від 19 листопада 2025 р., дозволяє виділити взаємопов'язану систему механізмів реалізації контрольних

функцій НСССУ [5; 6; 23; 28]. Їх розвиток свідчить про поступовий перехід від переважно реактивної моделі контролю до більш *проактивної моделі*, орієнтованої на управління ризиками, підвищення якості соціальних послуг і забезпечення дитині її найкращих інтересів.

1. Організаційно-правові механізми.

Організаційно-правові механізми становлять основу функціонування системи державного контролю, оскільки саме вони визначають правові межі, порядок ініціювання, проведення та завершення контрольних заходів, а також права й обов'язки посадових осіб НСССУ та суб'єктів, щодо яких здійснюється контроль.

До цієї групи належать нормативно визначені процедури здійснення державного контролю/моніторингу, закріплені, зокрема, у постанові КМУ від 6 жовтня 2021 р. № 1035, а також у Положенні про НСССУ, затверджене постановою КМУ від 26 серпня 2020 р. № 783 [5; 23]. Зазначені акти визначають підстави для проведення контрольних заходів, форми їх здійснення, порядок документування результатів, а також можливі заходи реагування на виявлені порушення.

Важливим елементом організаційно-правового механізму є *нормативна визначеність процедур*. Вона забезпечує законність контрольної діяльності, її передбачуваність, об'єктивність та захист прав як тих, хто отримує соціальні послуги, так і суб'єктів, діяльність яких перевіряється. Наприклад, під час проведення планової перевірки закладу соціального обслуговування НСССУ повинна діяти в межах визначеної процедури: встановити предмет перевірки, дотриматися вимог щодо її організації, належно зафіксувати результати та сформулювати висновки щодо стану дотримання законодавства.

Практичне значення цього механізму проявляється у тому, що він не допускає довільності у здійсненні контролю. Якщо перевіряється діяльність надавача соціальних послуг дітям і сім'ям з дітьми, предметом оцінки має бути не загальна діяльність установи, а саме ті аспекти, які стосуються дотримання

вимог законодавства під час надання соціальних послуг, їх якості, доступності та відповідності потребам отримувачів [6; 29].

Іншим прикладом є ситуація, коли за результатами звернення громадян або інформації про можливе порушення прав дитини виникає потреба у проведенні позапланового контрольного заходу. У такому випадку організаційно-правовий механізм визначає, за яких умов така перевірка може бути ініційована, які питання мають бути предметом перевірки та яким чином повинні оформлюватися її результати [5].

Аналітично важливо, що організаційно-правові механізми виконують не лише технічну функцію регламентації контрольної діяльності, а й *гарантійну функцію*. Вони забезпечують легітимність дій НСССУ, створюють правову основу для подальшого реагування на порушення та водночас запобігають перетворенню контролю на формальний або вибіркового процес.

Таким чином, організаційно-правові механізми є базовою умовою ефективної реалізації контрольних функцій НСССУ. Саме вони забезпечують нормативну впорядкованість контролю, визначають межі повноважень Служби та створюють передумови для законного, об'єктивного і результативного захисту прав дітей у сфері соціального захисту.

2. Процедурні механізми здійснення контролю.

Процедурні механізми здійснення контролю забезпечують практичну послідовність реалізації контрольних повноважень НСССУ. Вони охоплюють ініціювання контрольного заходу, підготовку до його проведення, безпосереднє здійснення перевірки або моніторингу, фіксацію результатів, їх аналіз та прийняття управлінських рішень [5; 6; 23].

Особливого значення у межах процедурних механізмів набуває дотримання процедурних гарантій, що забезпечують об'єктивність, неупередженість, повноту та доказовість перевірки [5; 19]. Саме процедурна впорядкованість сприяє уникненню формального підходу до контролю та забезпеченню належної якості оцінювання стану дотримання прав дітей.

Наприклад, під час позапланової перевірки за скаргою щодо можливого порушення прав дитини важливим є не лише встановлення самого факту порушення, а й належне оформлення результатів перевірки у вигляді акта, висновку чи припису. Такі документи мають юридичне значення, оскільки створюють підстави для подальшого реагування, усунення порушень, контролю за виконанням вимог та, за необхідності, інформування інших уповноважених органів.

Практичне значення процедурного механізму проявляється також у тому, що він забезпечує послідовність дій посадових осіб НСССУ. Якщо перевірка стосується неналежного соціального супроводу дитини, яка перебуває у СЖО, важливо не лише з'ясувати, чи складено індивідуальний план роботи з сім'єю, а й перевірити, чи відповідає цей план реальним потребам дитини, чи залучалися необхідні фахівці, чи здійснювався моніторинг виконання запланованих заходів [29].

До процедурних механізмів також належить використання уніфікованих форм документування результатів контролю, зокрема актів, висновків, приписів, рекомендацій та звітів. Це забезпечує порівнюваність результатів перевірок, можливість їх подальшого узагальнення та використання для аналітичної роботи [19; 41; 42].

Аналітично важливо, що процедурні механізми виконують не лише технічну функцію оформлення контрольної діяльності, а й гарантійну функцію. Вони забезпечують *правову визначеність, захист прав суб'єктів контролю, об'єктивність оцінювання* та створюють основу для реального усунення виявлених порушень.

Таким чином, процедурні механізми здійснення контролю є необхідною умовою результативної діяльності НСССУ. Вони забезпечують перехід від загального нормативного повноваження до конкретної управлінської дії, яка має бути законною, обґрунтованою, документально підтвердженою та спрямованою на поновлення і захист прав дитини.

3. Інформаційно-аналітичні механізми.

Інформаційно-аналітичні механізми є ключовими для забезпечення об'єктивності та результативності державного контролю. Вони передбачають збір, систематизацію, верифікацію, обробку та аналіз інформації про стан дотримання прав дітей, якість надання соціальних послуг, доступність допомоги та відповідність діяльності суб'єктів соціальної сфери вимогам законодавства [4; 41; 42].

Джерелами такої інформації можуть бути результати перевірок, матеріали моніторингу, звернення громадян, скарги щодо порушення прав дітей, звітність надавачів соціальних послуг, дані інформаційних систем, а також узагальнена інформація від ОМС, служб у справах дітей та інших суб'єктів системи соціального захисту [5; 24; 29].

Практичне значення цього механізму полягає в можливості аналізувати не лише окремі порушення, але й загальний стан функціонування системи. Наприклад, якщо в кількох територіальних громадах повторюються скарги на відсутність соціального супроводу дітей, знаходяться у СЖО, це свідчить й про наявність системної проблеми в кадровому, організаційному чи методичному забезпеченні.

Прикладом може бути й аналіз звітності соціальних служб, який виявляє невідповідність між кількістю дітей, що потребують допомоги, і реальною кількістю тих, хто її отримує. Такий дисбаланс може свідчити про обмежену доступність соціальних послуг у громаді, недостатню роботу з виявлення потреб або формальний характер ведення облікової діяльності.

Аналітична діяльність НСССУ дозволяє виявляти такі системні проблеми, як формальний характер соціального супроводу, недостатня доступність послуг у територіальних громадах, дисбаланс між реальними потребами дітей і наявними ресурсами, а також слабка міжвідомча взаємодія між суб'єктами соціального захисту.

Особливе значення має *верифікація інформації*, тобто зіставлення даних із різних джерел. Інформація, подана у звіті надавача соціальних послуг, може порівнюватися з даними звернень громадян, матеріалами перевірки або

результатами опитування отримувачів послуг. Це дозволяє уникнути однобічного бачення ситуації та підвищує достовірність висновків [41; 42].

Аналіз свідчить, що завдяки використанню інформаційно-аналітичних механізмів державний контроль набуває стратегічного значення. Це дозволяє йому виступати не лише як інструмент виявлення проблем у момент їх виникнення, а як інструмент *раннього попередження ризиків, прогнозування складнощів і формування обґрунтованих управлінських рішень*.

Як наслідок державний нагляд переходить від реактивної до превентивної моделі. Це дає змогу НСССУ не лише звертати увагу на окремі факти порушень прав дітей, але й аналізувати корінні причини цих порушень. Крім того, ці механізми сприяють оцінці ефективності соціальних послуг та розробці актуальних пропозицій.

4. Механізми реагування на порушення.

Механізми реагування на виявлені порушення є важливим складником виконання контрольних функцій НСССУ. Ефективність державного контролю залежить не тільки від здатності ідентифікувати такі порушення, але й від можливості забезпечити їх фактичне усунення та відновлення порушених прав дитини.

До таких механізмів належать надання обов'язкових до виконання приписів, підготовка рекомендацій щодо усунення виявлених недоліків, ініціювання притягнення винних осіб до відповідальності, а також інформування інших уповноважених органів, якщо виявлене порушення виходить за межі компетенції НСССУ [5; 23].

Практичне значення цього механізму полягає в тому, що контроль не завершується складанням акта чи фіксацією недоліків. У разі виявлення порушення прав дитини у закладі інституційного догляду НСССУ може видати припис про усунення порушень, визначити строки його виконання та надалі здійснити перевірку виконання відповідних вимог. У такому випадку контроль набуває не формального, а *результативного характеру*.

Інший приклад - це ситуація за якої у ході перевірки виявлено, що дитина, яка перебуває у СЖО, не отримує належного соціального супроводу. У цьому випадку реагування може передбачати не лише припис щодо усунення порушення, а й рекомендацію провести повторну оцінку потреб дитини та сім'ї, переглянути індивідуальний план роботи і залучити необхідних фахівців [24; 29].

Важливо підкреслити, що механізми реагування виконують не лише відновлювальну функцію, а й відіграють важливу роль у запобіганні новим порушенням. Ліквідація конкретної проблеми повинна супроводжуватися ґрунтовним аналізом причин її виникнення, щоб уникнути повторення схожих випадків у майбутньому. З огляду на це, ефективне реагування повинно також сприяти покращенню управлінських або організаційних практик відповідного суб'єкта.

Таким чином, механізми реагування на порушення забезпечують *практичну дієвість контрольної діяльності НСССУ*. Вони дозволяють перейти від формального встановлення факту порушення до його усунення, поновлення прав дитини та вдосконалення роботи суб'єктів системи соціального захисту.

5. Механізми міжвідомчої взаємодії.

Механізми міжвідомчої взаємодії мають особливе значення у реалізації контрольних функцій НСССУ, оскільки захист прав дітей не може бути забезпечений діями лише одного органу. Порушення прав дитини часто мають комплексний характер і одночасно охоплюють соціальний, правовий, психологічний, освітній та медичний виміри.

У межах цього механізму НСССУ взаємодіє з ОМС, службами у справах дітей, органами опіки та піклування, центрами соціальних служб, правоохоронними органами, закладами освіти та охорони здоров'я [23; 24; 29]. Така взаємодія забезпечує узгодженість дій різних інституцій та дозволяє комплексно оцінити становище дитини.

Наприклад, у випадку виявлення факту насильства щодо дитини ефективне реагування можливе лише за умови координації дій поліції, служби

у справах дітей, соціальних служб, закладів охорони здоров'я та освіти [22; 24]. Поліція реагує на факт правопорушення, служба у справах дітей оцінює рівень безпеки дитини, соціальні служби організовують підтримку сім'ї, а медичні й освітні заклади можуть надати необхідну допомогу та інформацію про стан дитини.

Наступний приклад: дитина систематично не відвідує школу, а тому наявні ознаки занедбаності, або ж дитина проживає у сім'ї, що перебуває у СЖО. У такому випадку ефективний захист її прав потребує взаємодії закладу освіти, служби у справах дітей, соціальних служб, медичних працівників та ОМС.

З аналітичної точки зору, брак належної міжвідомчої співпраці спричиняє фрагментарність реагування: кожен учасник діє виключно в межах своєї компетенції, тоді як загальну проблему дитини залишає поза увагою. Натомість узгоджена та скоординована взаємодія дає змогу перейти від розрізнених заходів *до цілісного, орієнтованого на дитину підходу*.

6. Механізми участі громадськості та розгляду звернень.

Механізми участі громадськості та розгляду звернень є важливим елементом реалізації контрольних функцій НСССУ, оскільки дозволяють отримувати інформацію про порушення прав дітей не лише з офіційної звітності, а й безпосередньо від громадян, отримувачів соціальних послуг, їхніх законних представників та громадських організацій.

До таких механізмів належать розгляд звернень громадян, участь громадських організацій у моніторингу та оцінюванні діяльності суб'єктів соціальної сфери, отримання від отримувачів соціальних послуг зворотного зв'язку [5; 19; 42]. Саме ці інструменти підвищують відкритість системи державного контролю та дозволяють виявляти проблеми, які не завжди відображаються у формальній звітності.

Наприклад, звернення батьків, законних представників або інших осіб щодо неналежного надання соціальних послуг дитині може стати підставою для позапланової перевірки. У такому випадку звернення виконує функцію сигналу

про можливе порушення прав дитини та запускає механізм державного реагування.

Аналітично важливо, що участь громадськості посилює *прозорість і підзвітність державного контролю*. Вона створює додатковий канал виявлення порушень, сприяє врахуванню позиції отримувачів послуг та дозволяє оцінювати діяльність суб'єктів соціальної сфери не лише з адміністративної, а й з практичної точки зору.

Таким чином, механізми участі громадськості та розгляду звернень доповнюють офіційні форми контролю і роблять систему захисту прав дітей більш відкритою, чутливою і орієнтованою до потреб дитини.

7. Механізми забезпечення якості соціальних послуг.

Окремого значення у реалізації контрольних функцій НСССУ набувають механізми забезпечення якості соціальних послуг. Вони спрямовані на оцінку того, наскільки соціальні послуги відповідають державним стандартам, є доступними, своєчасними, ефективними та орієнтованими на реальні потреби дитини і сім'ї [4; 6; 19; 42].

Контроль якості соціальних послуг передбачає не лише перевірку факту надання послуги, а й аналіз її змісту, результативності та впливу на становище отримувача. У цьому контексті НСССУ виконує функцію *гаранта якості соціальних послуг*, оскільки саме від їх належного надання залежить реальний рівень забезпечення прав дітей.

Наприклад, оцінювання може виявити ситуацію, коли послуга формально надається, однак не відповідає потребам конкретної дитини. Так, сім'я може перебувати на обліку, однак індивідуальний план соціального супроводу не оновлюється, реальні потреби дитини не переглядаються, а підтримка з боку фахівців має переважно формальний характер.

Іншим прикладом є ситуація, коли в громаді задекларовано надання соціальних послуг дітям з інвалідністю, проте фактично вони є малодоступними через відсутність фахівців, транспортної доступності, адаптованого приміщення або регулярного психосоціального супроводу. У

такому випадку формальна наявність послуги не означає її якісного та ефективного надання.

Аналітично важливо, що механізми забезпечення якості соціальних послуг дозволяють оцінювати не лише діяльність надавача, а й *кінцевий результат для дитини*: чи покращилося її становище, чи зменшилися ризики, чи забезпечено доступ до необхідної підтримки. Саме тому контроль якості має безпосередній зв'язок із дитиноцентрованим підходом [13; 45].

Таким чином, механізми забезпечення якості соціальних послуг - ключовий інструмент реалізації контрольних функцій НСССУ. Вони дозволяють перейти від формального контролю наявності послуги до оцінки її впливу реально на забезпечення прав, безпеки, розвитку та добробуту дитини.

8. Ризик-орієнтований підхід як новітній механізм контролю.

Сучасним напрямом удосконалення контрольних функцій НСССУ є впровадження ризик-орієнтованого підходу, який передбачає планування та здійснення контрольних заходів з урахуванням рівня ризику порушення прав дітей або неналежного надання соціальних послуг [4; 5; 41].

Зміст цього підходу полягає у визначенні ризик-профілю надавача соціальних послуг, виявленні тригерів ризику та диференціації контрольних заходів залежно від ступеня ймовірності порушення. Такими тригерами можуть бути збільшення кількості скарг, погіршення показників якості послуг, несвоєчасне подання звітності, відсутність належного кадрового забезпечення або інформація про порушення прав отримувачів послуг.

Наприклад, якщо на певного надавача соціальних послуг регулярно надходять скарги від батьків чи законних представників дітей, це може свідчити про підвищений рівень ризику. Така ситуація може стати підставою для посиленого моніторингу або ініціювання перевірки. Інший приклад – фіксація у звітності зменшення охоплення дітей соціальними послугами чи раптове погіршення показників їх якості.

Аналітично важливо, що ризик-орієнтований підхід дозволяє оптимізувати ресурси державного контролю. Він спрямовує увагу НСССУ не

однаково на всі об'єкти, а насамперед на ті сфери, громади або надавачів послуг, де ризик порушення прав дітей є найбільш високим.

Таким чином, *ризик-орієнтований підхід* посилює превентивний характер державного контролю та дозволяє перейти від реагування на вже виявлені порушення до їх попередження.

9. Цифровізація та нові інформаційні механізми контролю.

Важливим сучасним елементом реалізації контрольних функцій НСССУ є *цифровізація соціальної сфери*, зокрема використання зокрема електронного документообігу та цифрової звітності [17; 18; 28].

Цифрові технології сприяють швидкому обміну відомостями між учасниками системи соціального захисту, мінімізації повторення документації, підвищенню прозорості процедур.

Наприклад, електронна звітність надавачів соціальних послуг може дозволити швидше виявити громади, у яких послуги фактично не охоплюють дітей, що перебувають у СЖО. Так само цифровий документообіг полегшує відстеження виконання приписів або рекомендацій, наданих за результатами контрольних заходів.

Фактично це означає, що цифровізація значно зміцнює інформаційну та фактологічну базу для державного контролю. Вона дозволяє не тільки збирати інформацію, а й аналізувати її шляхом порівняння, визначати закономірності розвитку, оцінювати потенційні ризики та, відповідно, ухвалювати більш зважені рішення.

Отже, цифрові механізми підвищують оперативність, прозорість і результативність контрольної діяльності НСССУ.

10. Психологічно орієнтовані механізми контролю.

Окремого значення у сфері захисту прав дітей набувають *психологічно орієнтовані механізми контролю*. Їх зміст полягає у тому, що під час моніторингу, оцінювання якості та контрольних заходів необхідно враховувати емоційний стан дитини, її вік, рівень вразливості, попередній травматичний досвід та здатність безпечно комунікувати з дорослими [2; 13; 16].

До таких засобів належать дотримання правила «не нашкодь», забезпечення інформування, конфіденційності, захисту особистих даних, а також залучення психологів або інших фахівців у випадках, коли заходи контролю пов'язані з опитуванням дитини чи визначенням її стану

Наприклад, якщо контроль стосується ситуації дитини, яка пережила насильство, недоцільно повторно опитувати її без належної підготовки та участі спеціаліста. У такому разі підхід, що враховує психологічні аспекти, дозволяє уникнути повторного травмування та водночас отримати точніші відомості про потреби дитини.

Принципово важливо, що психологічно орієнтовані механізми перебудовують саму логіку контролю: дитину розглядають не як джерело інформації, а як *суб'єкт прав, безпека і добробут якого мають бути пріоритетом*.

Таким чином, інтеграція психологічного підходу у контрольну діяльність НСССУ забезпечує більш гуманний, дитиноцентрований і безпечний характер державного контролю.

Аналіз зазначених механізмів дає підстави зробити висновок, що вони функціонують у тісному взаємозв'язку та утворюють *єдину багаторівневу систему реалізації контрольних функцій НСССУ*. Ця система поєднує правові, організаційні, процедурні, інформаційно-аналітичні, міжвідомчі та соціально-психологічні інструменти, спрямовані не лише на виявлення порушень, а й на їх попередження, усунення та підвищення якості соціальних послуг.

Водночас ефективність цих механізмів залежить від низки чинників, серед яких ключове значення мають нормативна визначеність процедур, інституційна спроможність НСССУ, належне кадрове забезпечення, доступність інформаційних інструментів та налагодженість взаємодії з іншими суб'єктами системи захисту прав дітей [16; 23; 29].

У сучасних умовах, зокрема в період воєнного стану, зазначені механізми потребують подальшої адаптації до нових викликів, пов'язаних зі збільшенням кількості дітей, які перебувають у СЖО, потребують психосоціальної

підтримки, соціального супроводу та додаткового захисту [16; 46]. Це зумовлює необхідність удосконалення процедур контролю, розвитку цифрових інструментів, посилення міжвідомчої взаємодії та впровадження проактивних, ризик-орієнтованих підходів.

Таким чином, механізми реалізації контрольних функцій НСССУ є необхідною умовою практичного забезпечення прав дітей, формування *дитиноцентрованої системи державного контролю* та зростання якості соціальних послуг.

Висновки до розділу 2

Встановлено, що правовий статус НСССУ зумовлює поєднання контрольних, моніторингових, координаційних, аналітичних та реагувальних функцій.

Встановлено, що повноваження НСССУ у сфері державного нагляду за дотриманням прав дітей є всебічними. Вони охоплюють моніторинг діяльності ОДВ, ОМВ і надавачів соціальних послуг, проведення перевірок, оцінку якості соціальних послуг, виявлення недоліків і застосування відповідних заходів. При цьому ці повноваження мають на меті не тільки фіксацію порушень, а й їхнє виправлення та запобігання, що свідчить про еволюцію до превентивного підходу в контролі.

Обґрунтовано, що реалізація контрольних функцій НСССУ здійснюється через систему взаємопов'язаних механізмів: організаційно-правових, процедурних, інформаційно-аналітичних, координаційних, механізмів реагування на порушення, забезпечення якості соціальних послуг, участі громадськості та міжвідомчої взаємодії. Їх узгоджене функціонування забезпечує цілісність, послідовність і результативність контрольної діяльності.

Виявлено, що ключову роль у покращенні дієвості державного нагляду відіграють сучасні підходи, зокрема впровадження ризик-орієнтованого

принципу та цифровізація соціальної галузі. Їх використання дає змогу ефективніше розподіляти ресурси, вчасно виявляти загрози порушення дитячих прав, прискорювати реагування та закладати базу обґрунтованим управлінським рішенням.

Встановлено, що результативність виконання контрольних функцій НСССУ суттєво залежить від налагодженої співпраці між різними відомствами та активної участі громадськості. Це гарантує всебічний підхід до оцінки становища дитини, а також збільшує прозорість і підзвітність системи соціального забезпечення. Водночас, застосування підходів, що враховують психологічні аспекти, допомагає зважати на індивідуальні особливості кожної дитини та забезпечувати її безпеку під час контрольних дій.

Разом із тим встановлено, що ефективність діяльності НСССУ обумовлюється рівнем її інституційної спроможності, кадрового та ресурсного забезпечення, розвитком інформаційних систем і механізмів координації. За умов війни ці чинники отримують особливе значення у зв'язку зі зростанням кількості дітей, які перебувають у СЖО, що потребує адаптації контрольних механізмів до нових викликів.

Отже, НСССУ виступає ключовим суб'єктом практичної реалізації державного контролю за дотриманням прав дітей. Її діяльність поєднує нормативно визначені повноваження, систему контрольних механізмів, міжвідомчу взаємодію, моніторинг якості соціальних послуг і превентивний підхід до виявлення ризиків, що в сукупності формує дитиноцентровану та проактивну модель державного контролю у сфері соціального захисту.

РОЗДІЛ 3.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ (НАГЛЯДУ) ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ДІТЕЙ

3.1. Організація та методика емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження у межах цієї роботи спрямоване на виявлення особливостей здійснення державного контролю за дотриманням прав дітей, оцінку ефективності діяльності відповідних суб'єктів, зокрема НСССУ, а також визначення проблем і напрямів удосконалення контрольної діяльності. Необхідність такого дослідження зумовлена тим, що державний контроль у сфері захисту прав дітей має оцінюватися не лише з позиції нормативного закріплення, а й з погляду його практичної результативності [5; 23; 27].

Метою емпіричного дослідження є аналіз сучасного стану державного контролю (нагляду) за дотриманням прав дітей, з'ясування і окреслення основних проблем його здійснення, а також обґрунтування прикладних рекомендацій із його вдосконалення.

Для досягнення мети емпіричного дослідження було окреслено його завдання:

- дослідити практичні аспекти реалізації контрольних повноважень у сфері захисту прав дітей;
- визначити рівень ефективності контрольних механізмів;
- виявити проблеми у здійсненні державного контролю;
- проаналізувати взаємодію суб'єктів контролю;
- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення державного контролю.

Об'єктом емпіричного дослідження - *система державного контролю (нагляду) за дотриманням прав дітей.*

Предметом емпіричного дослідження виступають *механізми реалізації контрольних (наглядових) функцій у діяльності НСССУ.*

У процесі емпіричного дослідження було застосовано комплекс методів. Використання низки методів зумовлене необхідністю поєднання кількісного аналізу оцінок респондентів із якісним дослідженням практичних аспектів здійснення державного контролю (нагляду) за дотриманням прав дітей. Такий підхід дозволяє не лише зафіксувати загальні тенденції, а й виявити проблеми, що проявляються у практиці роботи суб'єктів системи соціального захисту [4; 41; 42].

Ключовим методом дослідження обрано *анкетування*, яке проводилося серед фахівців соціальної сфери, зокрема працівників соціальних служб, представників ОМС та інших суб'єктів. Анкетування допомогло набуту узагальнені відомості про практику здійснення державного контролю, оцінки його ефективності та проблемних аспектів. Анкета, використана у процесі дослідження, наведена у Додатку А.

Анкета була побудована за блоковим принципом і включала 21 запитання, згруповане у п'ять змістових блоків:

перший блок був спрямований на отримання загальної інформації про респондентів;

другий - на оцінку системи державного контролю за дотриманням прав дітей;

третій - на з'ясування впливу сучасних викликів, зокрема воєнних дій, на систему захисту прав дітей;

четвертий - на визначення пріоритетних напрямів удосконалення державного контролю;

п'ятий містив відкриті запитання, спрямовані на виявлення основних перешкод і пропозицій респондентів щодо покращення системи захисту прав дітей.

Така структура анкети дала змогу поєднати *кількісний аналіз відповідей* із *якісним узагальненням практичного досвіду фахівців*. Під час формування анкети враховувалися сучасні виклики у сфері захисту прав дітей, пов'язані з

воєнним станом, внутрішнім переміщенням населення та зростанням потреб у соціальному захисті дітей [16; 46].

Анкета містила як закриті, так і відкриті питання. Закриті питання дали змогу провести кількісний аналіз зібраних даних, тоді як відкриті мали на меті отримати конкретні пропозиції та індивідуальні оцінки учасників щодо труднощів та шляхів покращення державного нагляду за дотриманням прав дітей. Дослідження проводилося на засадах *добровільної участі та нерозголошення особистих даних*, що сприяло одержанню більш об'єктивних відповідей.

Крім того, було використано метод *напівструктурованого інтерв'ю*, який дозволив глибше вивчити окремі сторони наглядової діяльності, а саме: проблеми співпраці між задіяними суб'єктами, складнощі у застосуванні нормативно-правової бази та специфіку реагування на випадки порушення прав дітей. Застосування цього підходу було важливим, оскільки формалізоване опитування не завжди дає змогу повною мірою виявити практичні складнощі, з якими стикаються спеціалісти у процесі виконання контрольних та соціально-захисних обов'язків.

Також використано *метод аналізу документів*, який передбачав дослідження нормативно-правових актів, звітів, аналітичних матеріалів та офіційної інформації НСССУ. Це дозволило співвіднести теоретичні положення з практикою їх реалізації, а також оцінити, наскільки нормативно визначені механізми контролю відповідають реальним потребам системи захисту прав дітей [5; 6; 18; 23].

Вибірка дослідження включала 42 респонденти, серед яких 52 % становили фахівці соціальних служб, 31 % - представники ОМС, 17 % - інші суб'єкти. Більшість респондентів мали практичний досвід роботи у сфері соціального захисту дітей понад 5 років, що дозволило отримати більш об'єктивну оцінку ефективності механізмів державного контролю (нагляду) за дотриманням прав дітей.

До участі в дослідженні залучалися респонденти, професійна діяльність яких безпосередньо пов'язана із забезпеченням захисту прав дітей, наданням соціальних послуг або реалізацією контрольних функцій у соціальній сфері. Такий підхід до формування вибірки дозволив отримати відповіді саме від тих фахівців, які мають практичний досвід взаємодії із системою соціального захисту дітей.

Дослідження проводилося в онлайн-форматі, що дало змогу охопити фахівців різних суб'єктів системи захисту прав дітей. Такий формат був доцільним з огляду на територіальну розосередженість респондентів, а також умови воєнного стану, які ускладнюють проведення очних досліджень [16; 46].

У ході опрацювання результатів застосовано методи *кількісного та якісного аналізу*. Кількісний аналіз передбачав зведення даних опитувань до відсоткових показників, тоді як якісний аналіз слугував для осмислення отриманої інформації, виявлення ключових закономірностей та формування дієвих рекомендацій.

Достовірність результатів забезпечувалася шляхом поєднання кількісних і якісних методів дослідження, співставлення емпіричних даних із нормативно-правовими положеннями та аналізу практичних аспектів діяльності суб'єктів системи захисту прав дітей.

Для узагальнення результатів дослідження та візуалізації окремих аспектів державного контролю використано матеріали, наведені у Додатках Б, В та Г. Зокрема, у Додатку Б подано результати анкетування у формі діаграм, що відображають оцінки респондентів щодо ефективності державного контролю, актуальних проблем у сфері захисту прав дітей та пріоритетних напрямів удосконалення контрольної діяльності.

Порівняльна характеристика повноважень основних суб'єктів системи захисту прав дітей, наведена у Додатку В, дозволяє систематизувати компетенцію відповідних органів та виявити необхідність посилення координації між ними.

Узагальнена схема механізму державного контролю, наведена у Додатку Г, відображає логіку взаємодії між етапами контрольної діяльності, суб'єктами контролю та механізмами реагування на порушення прав дітей.

Особливу увагу приділено забезпеченню *достовірності результатів дослідження*. Це досягалося шляхом використання різних методів збору інформації, порівняння отриманих даних та їх співставлення з нормативно-правовими положеннями, що регулюють державний контроль, соціальні послуги та захист прав дітей [5; 23; 24; 29].

Практична цінність емпіричного дослідження полягає у подальшій можливості впровадження отриманих результатів у вдосконалення механізмів державного контролю (нагляду) за дотриманням прав дітей, у підвищенні ефективності діяльності НСССУ, а також у розвитку міжвідомчої взаємодії щодо соціального захисту дітей.

Проте, результати цього дослідження варто оцінювати з урахуванням певних обмежень, а саме: порівняно невеликої кількості опитаних, специфіки онлайн-формату проведення та мінливості сучасних суспільних процесів, обумовлених воєнним станом. Втім, застосування комплексного методологічного підходу дозволило сформулювати об'єктивне уявлення про поточний стан державного нагляду за реалізацією прав дітей.

Отже, обрана методика емпіричного дослідження сприяє можливості *комплексно оцінити стан державного контролю за дотриманням прав дітей*, виявити проблемні аспекти його здійснення та сформулювати обґрунтовані пропозиції щодо його вдосконалення.

3.2. Результати дослідження та їх аналіз

У межах емпіричного дослідження було проведено анкетування та частково напівструктуроване інтерв'ювання фахівців соціальної сфери з метою

оцінки ефективності державного контролю за дотриманням прав дітей, зокрема діяльності НСССУ.

У дослідженні взяли участь 42 респонденти, серед яких 52 % становили фахівці соціальних служб, 31 % - представники ОМС, 17 % - інші суб'єкти, практична діяльність яких пов'язана із захистом прав дітей.

Узагальнені результати анкетування подано у вигляді діаграм у Додатку Б, що дозволяє наочно відобразити основні тенденції оцінювання ефективності державного контролю за дотриманням прав дітей.

1. Оцінка загальної ефективності державного контролю.

Респондентам було запропоновано оцінити ефективність наявного державного контролю (нагляду) за дотриманням прав дітей. Отримані результати свідчать, що 19 % опитаних вважають його високоефективним, 48 % - помірно ефективним, 33 % - малоефективним.

За результатами опитування, більшість респондентів оцінюють державний контроль як середньо ефективний. Це вказує на те, що відповідна система загалом функціонує, проте має низку недоліків, які знижують її фактичну дієвість.

2. Оцінка діяльності НСССУ.

Щодо оцінки діяльності НСССУ як суб'єкта державного контролю, 24 % респондентів оцінили її як ефективну, 46 % - як частково ефективну, 30 % - як недостатньо ефективну.

Результати дослідження демонструють, що НСССУ відіграє ключову роль у системі державного нагляду, проте значна кількість опитаних зазначила про часткову або неповну ефективність її роботи. Це свідчить про необхідність зміцнення інституційного потенціалу НСССУ, вдосконалення практичних інструментів нагляду та поліпшення взаємодії з іншими учасниками системи забезпечення прав дітей.

Отримані результати проведеного дослідження говорять про потребу у чіткому розмежуванні та координації повноважень між суб'єктами системи

захисту прав дітей. Порівняльну характеристику повноважень основних суб'єктів наведено у Додатку В.

3. Найбільш ефективні форми контролю.

Респонденти визначили найбільш дієві форми контролю: перевірки – 68 %, моніторинг – 57 %, розгляд звернень – 41 %, інспекційні заходи – 36 %.

Отримані результати підтверджують, що традиційні форми контролю, насамперед перевірки, залишаються найбільш результативними. Водночас досить високий показник підтримки моніторингу свідчить про зростання його ролі як системного інструменту виявлення проблем і оцінювання стану дотримання прав дітей.

4. Основні проблеми здійснення контролю.

За результатами анкетування визначено ключові проблеми здійснення державного контролю: недостатнє ресурсне забезпечення – 64 %, недосконалість нормативної бази – 52 %, недостатня координація між суб'єктами – 47 %, формальний характер окремих перевірок – 43 %, недостатній рівень підготовки кадрів – 38 %.

Дані, які отримали, говорять про системний характер проблем. Вони стосуються не лише організаційного забезпечення контрольної діяльності, а й нормативного регулювання, кадрової спроможності та якості міжвідомчої взаємодії.

5. Оцінка взаємодії між суб'єктами.

Рівень взаємодії між суб'єктами контролю респонденти оцінили таким чином: високий – 21 %, середній – 49 %, низький – 30 %.

Це засвідчує недостатній рівень координації між суб'єктами системи захисту прав дітей, що негативно впливає на ефективність державного контролю. За таких умов навіть наявність формально визначених повноважень не завжди забезпечує належне реагування на порушення прав дітей.

Багато опитаних також звернули увагу на труднощі з доступом до соціальних послуг для дітей у населених пунктах. Це особливо стосується місцевостей, які постраждали від військових дій або мають обмежені людські

та фінансові ресурси. Така ситуація підкреслює потребу в розвитку місцевих систем соціальних послуг та посиленні підтримки для територіальних громад.

6. Реагування на порушення прав дітей.

На питання щодо ефективності реагування на порушення прав дітей 27 % респондентів відповіли, що таке реагування є оперативним, 44 % - частково ефективним, 29 % - недостатнім.

Отримані результати вказують на проблеми саме на стадії реалізації прийнятих рішень. Це означає, що ефективність державного контролю залежить не лише від виявлення порушень, а й від дієвості всього механізму реагування та контролю за виконанням прийнятих рішень. Узагальнену схему механізму державного контролю наведено у Додатку Г.

7. Вплив воєнного стану на систему захисту прав дітей.

У ході дослідження особлива увага приділялася впливу військового конфлікту на механізми захисту дитячих прав. Переважна більшість опитаних зазначила, що бойові дії суттєво ускладнили здійснення державного нагляду у цій сфері.

Серед найбільш актуальних проблем респонденти визначили психологічні травми дітей – 81 %, внутрішнє переміщення дітей – 74 %, перевантаження соціальних служб – 67 %, недостатність ресурсного забезпечення – 59 %, складність міжвідомчої координації – 46 %.

Опитування виявило, що існують групи дітей, котрі наразі потребують посиленої допомоги з боку соціального захисту. До цих груп належать діти з числа ВПО, діти, що опинилися у СЖО, діти з інвалідністю, діти, які постраждали від насильства, а також ті, хто втратив батьків через бойові дії. Це свідчить про необхідність впровадження більш цільового підходу до державного нагляду та розвитку соціальних послуг.

Отримані дані підтверджують потребу в адаптації механізмів державного контролю до обставин воєнного часу та посиленні кризового реагування у сфері забезпечення прав дітей.

8. Узагальнення відповідей на відкриті запитання.

Вивчення відповідей на відкриті питання виявило, що учасники опитування особливо наголошували на потребі зміцнення співпраці між різними установами, поліпшення законодавчої та нормативної бази, зростання професійного потенціалу соціальних служб та розвитку цифрових інструментів для моніторингу у сфері забезпечення прав дітей.

Отримані дані свідчать, що спеціалісти соціальної галузі сприймають оптимізацію державного нагляду не просто як функцію інспектування або оперативної реакції, а як цілісний процес, який повинен включати організаційні, кадрові, правові та технологічні перетворення.

9. Цифровізація системи державного контролю.

Учасники опитування високо оцінили важливість застосування цифрових інструментів контролю та електронного нагляду у сфері забезпечення прав дітей. Вони вважають, що диджиталізація здатна поліпшити швидкість реагування, оптимізувати обмін даними між зацікавленими сторонами у системі захисту прав дітей та підвищити загальну ефективність наглядових функцій.

Водночас респонденти визначили й інші пріоритетні напрями вдосконалення державного контролю: посилення міжвідомчої взаємодії – 69 %, розвиток цифрових механізмів контролю – 64 %, підвищення кваліфікації працівників – 57 %, розвиток соціальних послуг у громадах – 52 %, посилення моніторингу якості соціальних послуг – 48 %.

Це дає підстави твердити про необхідність всебічного вдосконалення системи державного контролю, яке має охоплювати організаційні, кадрові та технологічні аспекти діяльності суб'єктів захисту прав дітей. Узагальнені результати наведено на рис. Б. 7 Додатку Б.

10. Результати напівструктурованих інтерв'ю.

У ході напівструктурованих інтерв'ю фахівці соціальної сфери звертали увагу на складність практичного застосування окремих нормативно-правових положень, недостатню координацію між суб'єктами системи захисту прав дітей

та значне навантаження на працівників соціальної сфери в умовах воєнного стану.

Результати опитування узгодили дані анкетування та дозволили глибше осмислити реальні складнощі, що виникають у процесі здійснення державного нагляду. Зокрема, йдеться про надмірне навантаження на фахівців, брак матеріальних та людських ресурсів, недостатню координацію між суб'єктами, а також необхідність у чіткіших процедурах реагування на порушення дитячих прав.

Аналіз даних дослідження призвів до формулювання таких ключових висновків: державний контроль за дотриманням прав дітей загалом функціонує, однак його дієвість залишається обмеженою; діяльність НСССУ оцінюється як важлива, але така, що потребує поліпшення; традиційні форми контролю залишаються найефективнішими, проте зростає значення моніторингу; основні труднощі мають системний характер і пов'язані з ресурсним забезпеченням, взаємодією та нормативною базою; найслабшою ланкою є механізм виконання рішень та реагування на виявлені порушення.

Крім того, отримані результати дослідження акцентують на важливості посилення підходу, орієнтованого на дитину, та спрямування системи державного нагляду на забезпечення її найкращих інтересів. Воєнна ситуація значно вплинула на систему захисту прав дітей, ускладнила здійснення державного контролю та посилила потребу в цільовій підтримці вразливих категорій дітей. Серед пріоритетних напрямів удосконалення респонденти назвали розвиток цифрових інструментів моніторингу, підвищення рівня взаємодії між учасниками процесу та зміцнення кадрового потенціалу.

Таким чином, результати дослідження підтверджують необхідність комплексного поліпшення механізмів державного контролю за реалізацією прав дітей, зокрема шляхом зміцнення інституційної спроможності НСССУ, розширення міжвідомчої співпраці, впровадження електронних систем відстеження та гарантування підходу, зосередженого на дитині, у царині захисту прав дітей.

3.3. Шляхи вдосконалення державного контролю (нагляду) за дотриманням прав дітей

Дані емпіричного дослідження свідчать, що система державного нагляду за дотриманням прав дітей в Україні має сформовану законодавчу та організаційну базу, проте її реалізація на практиці потребує подальшого покращення. Саме лише існування уповноважених органів, таких як НСССУ, не забезпечує достатньої ефективності їхньої контрольної діяльності. Ключовим є не просто формальне проведення перевірок, а здатність контролю своєчасно виявляти порушення, забезпечувати відповідне реагування, запобігати повторним випадкам та реально сприяти покращенню становища дітей.

Одним із першочергових напрямів удосконалення державного контролю є підвищення якості *нормативно-правового забезпечення* контрольної діяльності. Попри наявність законів і підзаконних актів, які визначають повноваження суб'єктів контролю, на практиці залишаються проблеми розмежування компетенції між різними органами, дублювання окремих функцій та недостатньої деталізації процедур. Порівняльна характеристика повноважень основних суб'єктів системи захисту прав дітей наведена у Додатку В. У зв'язку з цим доцільним є подальше уточнення повноважень НСССУ, ОМС, служб у справах дітей, органів опіки та піклування, а також інших суб'єктів, залучених до захисту прав дітей. Чіткість нормативного регулювання дозволить зменшити ризики формального підходу, уникнути перекладання відповідальності між органами та забезпечити більш узгоджене реагування на випадки порушення прав дітей.

Важливим напрямом є також посилення *інституційної спроможності НСССУ* як ключового суб'єкта державного контролю у сфері соціального захисту. Йдеться не лише про формальне розширення повноважень, а насамперед про забезпечення реальної можливості їх виконання. Для цього

необхідними є належне кадрове, фінансове, організаційне та методичне забезпечення діяльності НСССУ та її територіальних органів. Особливого значення набуває підготовка фахівців, які здійснюють контроль, оскільки робота у сфері захисту прав дітей потребує не тільки знання законодавства, а й розуміння специфіки дитячої вразливості, травматичного досвіду, сімейного неблагополуччя та стандартів *дитиноцентричного підходу*.

Одночасно важливо забезпечити відповідні умови *професійної підтримки працівників соціальних служб*, адже велике робоче навантаження, психологічне вигорання та праця в умовах безперервного стресу негативно позначаються на ефективності їхньої професійної діяльності. Тому необхідно реалізувати програми фахової підтримки, супервізії та зміцнення психологічної опірності фахівців, які працюють із захистом прав дітей.

Окремої уваги потребує вдосконалення *міжвідомчої взаємодії*. Захист прав дітей не може бути забезпечений зусиллями лише одного органу, оскільки проблеми дитини часто перебувають на перетині соціальної, освітньої, медичної, правової та психологічної сфер. Саме тому ефективний державний контроль має ґрунтуватися на чіткій координації між НСССУ, надавачами соціальних послуг, ОМС, службами у справах дітей, закладами охорони здоров'я, освіти, правоохоронними органами. Недостатня взаємодія між цими суб'єктами призводить до фрагментарності реагування, втрати інформації та несвоєчасного надання допомоги дитині.

Для ефективного вирішення цієї проблеми, необхідно запровадити уніфіковані алгоритми взаємодії між різними відомствами, стандартизувати протоколи обміну інформацією та механізми спільного реагування на ситуації, пов'язані з порушеннями прав дітей. Проведене дослідження показало, що значна кількість опитаних вважає недостатню координацію між суб'єктами однією з ключових недоліків системи державного нагляду.

Важливою умовою для підвищення ефективності контрольної діяльності є формування єдиних принципів та критеріїв оцінювання. Це дозволить зменшити вплив суб'єктивних факторів під час проведення перевірок,

забезпечити більш послідовне застосування законодавчих норм та підвищити рівень довіри до результатів державного контролю.

Окремим напрямом удосконалення має бути розвиток *доступності соціальних послуг* для дітей у територіальних громадах. Ефективність державного контролю залежить не лише від діяльності центральних органів, а й від того, чи здатна громада своєчасно виявляти потреби дітей, забезпечувати соціальний супровід, психологічну підтримку та перенаправлення до необхідних послуг.

Суттєвим складником удосконалення системи державного контролю (нагляду) є розвиток механізмів *моніторингу та оцінювання якості соціальних послуг*. Наразі оцінювання ефективності роботи організацій, що займаються захистом прав дітей, не має зводитися лише до перевірки формального дотримання законодавчих вимог. Ключовим стає аналіз дієвості соціальних послуг, їхньої доступності, безпечності, своєчасності та відповідності потребам дитини. Це дозволяє оцінювати не тільки сам процес надання послуг, а й їхній фактичний вплив на подолання СЖО і забезпечення оптимальних умов для розвитку дитини.

Одним із перспективних шляхів вдосконалення є впровадження *цифрових технологій у сферу контролю*. Це забезпечить оперативний доступ до даних, їх систематизацію, обмін інформацією між різними відомствами та якісний аналіз можливих ризиків. Ключовим кроком у цьому процесі може стати створення єдиних електронних систем для обміну даними між усіма учасниками системи захисту прав дітей. Застосування цифрових інструментів для моніторингу дозволить швидше виявляти проблемні ситуації, контролювати виконання рекомендацій та приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Разом з тим, цифровізація має відбуватися з обов'язковим дотриманням норм щодо захисту особистих даних дітей та збереження конфіденційності інформації про сім'ї, які перебувають у СЖК. Актуальність такого підходу підтверджується результатами проведеного анкетування.

Важливим є також посилення уваги до *превентивних заходів у державному контролі*. Контроль має бути спрямований не лише на реагування після виникнення порушень, а й на своєчасне виявлення загроз, попередження сімейного неблагополуччя та вчасну підтримку дитини та її родини. Це особливо актуально в умовах воєнного часу та збільшення кількості дітей, що опинилися у СЖК.

У цьому контексті доцільним є *застосування ризико-орієнтованого підходу* стосовно громад, закладів або груп дітей з підвищеною вірогідністю порушення їхніх прав. Практична реалізація такого підходу може передбачати формування профілю ризиків для громади, установи чи постачальника соціальних послуг, з урахуванням чисельності дітей у СЖК, історії попередніх порушень, кадрового забезпечення, доступності соціальної допомоги, підсумків минулого моніторингу та звернень громадян. Залежно від рівня виявлених ризиків мають визначатися частота, повнота та форма контрольних перевірок, а також потреба у методичній чи організаційній допомозі відповідному суб'єкту.

Перспективним є також розвиток *проактивного підходу* до контрольної діяльності, за якого перевірки мають на меті не лише відповідь на вже наявні проблеми, а й передбачення ризиків та завчасне попередження порушень прав дітей. Це дозволяє покращити ефективність захисту прав дітей та знизити необхідність у невідкладних кризових втручаннях.

Важливо, щоб реагування на виявлені порушення було більш дієвим. Контроль втрачає свою цінність, якщо його результати не призводять до реальних змін. Тому необхідно посилити нагляд за тим, як виконуються вказівки, рекомендації та інші рішення, прийняті за підсумками перевірок чи спостереження. Особливо важливо, щоб реакція була не просто формальною, а дійсно допомагала відновити права дитини, усунути причини проблеми та запобігти її повторенню.

Окремим напрямом удосконалення є переорієнтація державного контролю з формальної перевірки документів на *оцінку якості соціальних послуг* і реального впливу цих послуг на становище дитини. У сфері соціальної

роботи недостатньо встановити, що певна процедура була виконана або документ оформлений належним чином. Важливо з'ясувати, чи отримала дитина необхідну підтримку, чи була врахована її думка, чи забезпечено її безпеку, чи покращилася ситуація в сім'ї. Це сприяє переходу від адміністративної логіки контролю до *дитиноцентричної моделі оцінювання*.

В умовах війни особливо важливим є *пристосування систем контролю до складних обставин*. Збільшення кількості дітей, які постраждали від бойових дій, стали ВПО, втратили безпеку або потребують психологічної та соціальної допомоги, вимагає від держави більш гнучкого та швидкого контролю. У цьому плані важливо брати до уваги не тільки офіційні дані про надання соціальних послуг, але й наявність психологічної допомоги, соціального супроводу, підтримки родин та заходів, спрямованих на зміцнення стійкості дітей і суспільства.

Показником ефективності контролю має бути не просто дотримання законів, а справжнє забезпечення *найкращих інтересів дитини*. Це означає, що при оцінці роботи тих, хто займається захистом прав дітей, необхідно враховувати безпеку дитини, легкість отримання допомоги, якість соціальних послуг, залучення дитини до ухвалення рішень та реальне покращення її стану.

Разом з тим, важливим складником сучасної системи контролю є врахування *думки дитини* (*«голос дитини»*) під час оцінки якості соціальних послуг та ефективності реагування на випадки порушення її прав. Підхід, орієнтований на дитину, передбачає не тільки її захист, але й гарантування її права бути почутою з урахуванням віку та рівня розвитку. У зв'язку з цим доцільно запровадити способи отримання зворотного зв'язку від дітей та їхніх родин щодо якості наданої допомоги, доступності послуг та рівня безпеки при спілкуванні з тими, хто відповідає за захист прав дітей.

Таким чином, удосконалення державного контролю (нагляду) за дотриманням прав дітей має здійснюватися комплексно. Воно повинно охоплювати оновлення нормативно-правового регулювання, посилення інституційної спроможності НСССУ, розвиток міжвідомчої взаємодії,

цифровізацію контрольних процедур, впровадження ризик-орієнтованого підходу, підвищення ефективності реагування та орієнтацію контролю на реальне покращення становища дитини.

Висновки до розділу 3

Емпіричне дослідження дало встановити, що державний контроль (нагляд) за дотриманням прав дітей в Україні ґрунтується на сформованій організаційній та правовій базі й здійснюється уповноваженими суб'єктами, серед яких провідну позицію займає НСССУ. При цьому ефективність цього контролю залежить як від законодавчо визначених повноважень, так і від організаційних, правових, кадрових та ресурсних факторів.

Застосована методика, що поєднувала анкетування, інтерв'ювання та аналіз документів, дозволила всебічно оцінити стан державного контролю у сфері захисту прав дітей. Це сприяло визначенню загальних тенденцій та виявленню і окресленню проблемних аспектів у реалізації контрольних функцій. Комбінація кількісних і якісних методів дозволила врахувати як статистичні дані, так і практичні оцінки фахівців соціальної сфери.

Результати дослідження показують, що державний контроль загалом функціонує, однак його ефективність є недостатньою. Діяльність НСССУ визнається важливою та необхідною, але відзначається потреба у її подальшому поліпшенні. Найбільш дієвими формами контролю виявилися перевірки та моніторинг, що підкреслює їхню ключову роль у системі контрольної роботи.

Встановлено, що головні проблеми є системного характеру і пов'язані з недостатнім ресурсним забезпеченням, недоліками нормативно-правової бази, слабкою координацією між суб'єктами, формальним підходом до окремих процедур та труднощами з кадрами. Особливо вразливою ланкою залишаються механізми реагування на порушення прав дітей, оскільки саме від їхньої результативності залежить реальне відновлення порушених прав.

Обґрунтовано, що підвищення дієвості державного контролю потребує комплексного підходу, зокрема вдосконалення нормативно-правового регулювання, посилення інституційної спроможності НСССУ, розвитку міжвідомчої взаємодії, впровадження цифрових інструментів, посилення превентивної спрямованості та розвитку ризик-орієнтованого підходу. Такі напрями мають забезпечити перехід від переважно реактивної моделі контролю до більш проактивної.

Підтверджено доцільність зміни акцентів у системі контролю: від суто формального підходу до підходу, центрованого на дитині. За такого підходу оцінюється не лише виконання процедур, а й дійсний вплив контрольних заходів на забезпечення прав та інтересів дітей. Особливо актуальною є оцінка якості соціальних послуг, легкості доступу до допомоги, належне врахування потреб дитини та дієвість реагування на проблеми дітей, які перебувають у СЖО.

У період війни роль державного нагляду значно посилюється, що вимагає пристосування контрольних механізмів до нових суспільних проблем. Насамперед, це пов'язано зі зростанням числа дітей, які опинилися у СЖО, пережили психологічні травми, стали внутрішньо переміщеними особами або потребують психологічної допомоги та додаткового захисту.

Отже, результати дослідження говорять, що державний контроль (нагляд) за дотриманням прав дітей є необхідним елементом системи їх захисту. Його ефективність залежить від здатності держави забезпечити не лише формальне виконання контрольних функцій, а й їх практичну результативність. Запропоновані напрями вдосконалення створюють підґрунтя для підвищення ефективності діяльності НСССУ та розвитку системи державного контролю загалом

ВИСНОВКИ

Дослідження НСССУ як суб'єкта здійснення державного контролю (нагляду) за дотриманням прав дітей дало можливість сформулювати такі висновки та рекомендації:

1. Права дитини у сучасному світі слід трактувати не лише як суто правову категорію, а й як багатогранну соціальну цінність, яка визначає основні засади державної політики, соціальної роботи та діяльності уповноважених органів у сфері захисту дитинства. Міжнародні норми, зокрема Конвенція ООН про права дитини, запроваджують підхід, орієнтований на дитину, де принцип найкращих інтересів дитини є ключовим орієнтиром для держави та соціальних інституцій.

2. ССЗ дітей в Україні являє собою багаторівневу структуру, що включає ОДВ, ОМС, служби у справах дітей, надавачів соціальних послуг, заклади соціального захисту, а також недержавні та міжнародні організації. Її результативність визначається рівнем взаємодії між різними відомствами, наявністю необхідних ресурсів, професійною спроможністю персоналу та доступністю якісних соціальних послуг для дітей і їхніх родин.

3. Державний контроль (нагляд) за дотриманням прав дітей є однією з ключових гарантій реалізації прав дитини та важливим елементом публічного управління у сфері соціального захисту. Його зміст полягає у перевірці дотримання законодавства, виявленні порушень, застосуванні заходів реагування, контролі за виконанням прийнятих рішень та попередженні нових порушень.

4. Державний контроль у сфері захисту прав дітей реалізується через систему взаємопов'язаних форм, видів, стадій і методів контрольної діяльності. Найбільш ефективними формами контролю визначено перевірки та моніторинг, тоді як розгляд звернень громадян, аналіз звітності й інспекційні заходи виконують допоміжну, але важливу функцію.

5. НСССУ є центральним органом виконавчої влади, який поєднує функції реалізації державної соціальної політики і державного контролю (нагляду) у сфері соціального захисту населення, зокрема щодо дітей. Особливістю її діяльності є міжгалузевий характер контрольних повноважень, спрямованих на дотримання законодавства, оцінку якості соціальних послуг, координацію суб'єктів системи захисту прав дітей та моніторинг у відповідній сфері.

6. Підтверджено доцільність зміни акцентів у системі контролю: від суто формального підходу до підходу, центрованого на дитині. За такого підходу оцінюється не лише виконання процедур, а й дійсний вплив контрольних заходів на забезпечення прав та інтересів дітей. Особливо актуальною є оцінка якості соціальних послуг, легкості доступу до допомоги, належне врахування потреб дитини та дієвість реагування на проблеми дітей, які перебувають у СЖО.

7. У період війни роль державного нагляду значно посилюється, що вимагає пристосування контрольних механізмів до нових суспільних проблем. Насамперед, це пов'язано зі зростанням числа дітей, які опинилися у СЖО, пережили психологічні травми, стали ВПО або потребують психологічної допомоги та додаткового захисту.

8. Підвищення ефективності державного контролю передбачає комплексного вдосконалення контрольної діяльності, зокрема: удосконалення нормативно-правового регулювання; посилення інституційної спроможності НСССУ; розвитку міжвідомчої взаємодії; впровадження цифрових інструментів контролю та моніторингу; підвищення кваліфікації фахівців; посилення превентивної спрямованості контролю; упровадження ризик-орієнтованого й проактивного підходів.

9. Доцільною є переорієнтація державного контролю з формального підходу на дитиноцентричну модель, за якої оцінюється не лише дотримання процедур і нормативних вимог, а й реальний вплив контрольної діяльності на забезпечення прав, безпеки та добробуту дитини. Особливого значення набуває

оцінка якості соціальних послуг, їх доступності та відповідності реальним потребам дітей і сімей.

10. Перспективними напрямками розвитку системи державного контролю є цифровізація контрольної діяльності, впровадження єдиних критеріїв оцінювання, розвиток міжвідомчого обміну інформацією, професійна підтримка фахівців соціальної сфери, програми супервізії та підвищення психологічної стійкості працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.
2. Безпалько О. В. Соціальна робота з дітьми та молоддю : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 312 с.
3. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота : термінологічно-понятійний словник. Київ : МАУП, 2005. 560 с.
4. Горемикіна Ю. В. Моніторинг і оцінювання якості та ефективності соціальних послуг: прикладний аспект. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 3 (28). С. 120–132. DOI: 10.15407/dse2016.03.120.
5. Деякі питання здійснення державного контролю/моніторингу за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки, соціальних послуг та за дотриманням прав дітей : постанова Кабінету Міністрів України від 06 жовт. 2021 р. № 1035. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2021-п> (дата звернення: 08.05.2026).
6. Деякі питання здійснення контролю за додержанням вимог Закону України «Про соціальні послуги» : постанова Кабінету Міністрів України від 01 черв. 2020 р. № 427. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/427-2020-п> (дата звернення: 08.05.2026).
7. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січ. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135 (дата звернення: 08.05.2026).
8. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03 трав. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062 (дата звернення: 08.05.2026).
9. Єнґаличева І. В., Гордєєва Т. Є. Моніторинг та оцінка надання соціальної послуги з формування життєстійкості у територіальних громадах. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2025. Вип. 1 (56). С. 51–55. DOI: 10.24144/2524-0609.2025.56.51-55.
10. Капітан О. Правові особливості державної соціальної політики у сфері захисту прав дітей. *Вісник Національного університету «Львівська*

політехніка». Серія: Юридичні науки. 2021. № 3 (31). С. 151–157. DOI: <http://doi.org/10.23939/law2021.31.151>.

11. Князева Ю. А. Адміністративно-правове регулювання влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2024. 23 с.

12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 08.05.2026).

13. Конвенція про права дитини : Конвенція ООН від 20 листоп. 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 08.05.2026).

14. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовт. 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927 (дата звернення: 08.05.2026).

15. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 08.05.2026).

16. Костишин Е. І., Шевців Ю. О. Інституційно-правовий механізм захисту дітей в Україні в умовах воєнного стану. *Публічне управління та соціальна робота*. 2023. № 1. С. 29–36. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2023-1-5>.

17. Міністерство соціальної політики України : офіційний вебсайт. URL: <https://www.msp.gov.ua> (дата звернення: 08.05.2026).

18. Національна соціальна сервісна служба України : офіційний вебсайт. URL: <https://nssu.gov.ua> (дата звернення: 08.05.2026).

19. Порядок організації системи контролю якості надання соціальних послуг / Проект ПРООН «Підтримка реформи соціального сектору в Україні». Київ, 2012. 13 с.

20. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05 жовт. 2000 р. № 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14> (дата звернення: 08.05.2026).

21. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13 січ. 2005 р. № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15> (дата звернення: 08.05.2026).

22. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07 груд. 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 08.05.2026).

23. Про затвердження Положення про Національну соціальну сервісну службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 26 серп. 2020 р. № 783. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2020-п> (дата звернення: 08.05.2026).

24. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24 січ. 1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр> (дата звернення: 08.05.2026).

25. Про організацію надання соціальних послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 01 черв. 2020 р. № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-п> (дата звернення: 08.05.2026).

26. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05 квіт. 2007 р. № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16> (дата звернення: 08.05.2026).

27. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 08.05.2026).

28. Про реалізацію експериментального проекту з організації надання комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості в територіальних громадах : постанова Кабінету Міністрів України від 19 листоп. 2025 р. № 1505. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 08.05.2026).

29. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січ. 2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 08.05.2026).

30. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21 черв. 2001 р. № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14> (дата звернення: 08.05.2026).

31. Про схвалення Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 09 серп. 2017 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-р> (дата звернення: 08.05.2026).

32. Про схвалення Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024–2028 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 листоп. 2024 р. № 1201-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 08.05.2026).

33. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17 берез. 2011 р. № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17> (дата звернення: 08.05.2026).

34. Семигіна Т. В. Соціальна політика у глобальному вимірі. Київ : Університет «Україна», 2016. 272 с.

35. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 08.05.2026).

36. Смирнов І. М. Моніторинг процесу надання соціальних послуг в територіальних громадах у контексті реалізації державної соціальної політики. *Публічне управління та адміністрування*. 2023. № 35. С. 131–136. DOI: <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.35.25>.

37. Соціальний захист населення України : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2024. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 08.05.2026).

38. Сухицька Н. В., Данилюк К. В., Мариніч О. М. Соціальні заклади України : інформаційний довідник. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. 187 с.

39. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії від 25 трав. 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791 (дата звернення: 08.05.2026).

40. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 25 трав. 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795 (дата звернення: 08.05.2026).

41. Шинкарук В. Д., Пеша І. В., Сопівник І. В., Галайдюк В. В., Кошук О. Б. Моніторинг і оцінка у соціальній роботі : навч. посіб. Київ : Компрінт, 2022. 360 с.

42. Щербань С., Шейко Р., Левкіна Г. Посібник з моніторингу та оцінювання надання соціальних послуг в Україні. Харків : Харківський інститут соціальних досліджень, 2017. 112 с.

43. Яремко О. М. Право на медіацію як соціальну послугу: проблеми реалізації в територіальних громадах України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 78, ч. 2. С. 419–423. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.78.2.68. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/70.pdf> (дата звернення: 18.04.2026).

44. Яремко О., Дзюбак С. Медіація як спосіб врегулювання конфліктів в освітньому середовищі. *Актуальні проблеми правознавства*. 2025. № 2. С. 150–156. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/2140> (дата звернення: 18.04.2026).

45. Child rights and why they matter. UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/child-rights-convention/child-rights-why-they-matter> (дата звернення: 08.05.2026).

46. Children of War : державна платформа розшуку дітей. URL: <https://childrenofwar.gov.ua> (дата звернення: 08.05.2026).

47. Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2022–2027): Children’s Rights in Action: from continuous implementation to joint innovation. URL: <https://www.coe.int/en/web/children/strategy-for-the-rights-of-the-child> (дата звернення: 08.05.2026).

48. EU Strategy on the Rights of the Child, COM(2021) 142 final, 24 March 2021. URL: <https://commission.europa.eu> (дата звернення: 08.05.2026).

49. Guidelines for the Alternative Care of Children : UN General Assembly Resolution A/RES/64/142, 24 February 2010. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/673583> (дата звернення: 08.05.2026).

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Західноукраїнський національний університет

Соціально-гуманітарний факультет/

Кафедра психології та соціальної роботи

СЛОБОДА Петро Володимирович

**Національна соціальна сервісна служба України як суб'єкт
здійснення державного контролю (нагляду) за дотриманням прав
дітей / National Social Service of Ukraine as a subject of state control
(supervision) implementation over the observance of children's rights**

спеціальність: 231 – Соціальна робота
освітньо-професійна програма – Соціальна робота та соціальна політика

Випускна кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Частина 2

ДОДАТКИ

ТЕРНОПІЛЬ-2026

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета

«Оцінка ефективності державного контролю за дотриманням прав дітей»

Шановний(а) респонденте!

Дане опитування проводиться в межах магістерського дослідження на тему: «Національна соціальна сервісна служба України як суб'єкт здійснення державного контролю (нагляду) за дотриманням прав дітей».

Метою опитування є дослідження ефективності механізмів державного контролю у сфері захисту прав дітей, виявлення актуальних проблем та визначення напрямів удосконалення діяльності відповідних органів і служб.

Анкетування є анонімним. Отримані результати будуть використані виключно в узагальненому вигляді для наукових цілей.

БЛОК 1. Загальна інформація

1. Ваша стать:

- ☐ Жіноча
- ☐ Чоловіча

2. Ваш вік:

- ☐ до 25 років
- ☐ 26–35 років
- ☐ 36–45 років
- ☐ 46–55 років
- ☐ понад 55 років

3. Ваш стаж роботи у сфері соціального захисту / соціальної роботи:

- ☐ до 1 року
- ☐ 1–5 років
- ☐ 6–10 років
- ☐ понад 10 років

4. Ваша посада:

- ☐ працівник служби у справах дітей
- ☐ працівник центру соціальних служб
- ☐ представник органу місцевого самоврядування
- ☐ працівник закладу соціального захисту
- ☐ інше _____

БЛОК 2. Оцінка системи державного контролю

5. Як Ви оцінюєте загальну ефективність державного контролю за дотриманням прав дітей в Україні?

- ☐ дуже висока
- ☐ достатня
- ☐ середня
- ☐ низька
- ☐ дуже низька

6. Наскільки ефективною, на Вашу думку, є діяльність Національна соціальна сервісна служба України у сфері контролю за дотриманням прав дітей?

- ☐ дуже ефективна
- ☐ достатньо ефективна
- ☐ частково ефективна
- ☐ малоефективна
- ☐ неефективна

7. Які основні проблеми Ви вбачаєте у системі державного контролю за дотриманням прав дітей?

(можна обрати декілька варіантів)

- ☐ недостатня міжвідомча взаємодія
- ☐ нестача кадрів
- ☐ недостатнє фінансування
- ☐ перевантаження працівників
- ☐ недосконалість законодавства
- ☐ недостатній контроль за якістю соціальних послуг
- ☐ недостатній рівень цифровізації
- ☐ інше _____

8. Чи достатньою є взаємодія між суб'єктами системи захисту прав дітей?

- ☐ так
- ☐ скоріше так
- ☐ скоріше ні
- ☐ ні

9. Наскільки ефективно здійснюється реагування на випадки порушення прав дітей?

- ☐ дуже ефективно
- ☐ достатньо ефективно
- ☐ частково ефективно
- ☐ неефективно

10. Чи забезпечується, на Вашу думку, належний контроль за якістю соціальних послуг для дітей?

- ☐ так
- ☐ частково

- ☐ ні
- ☐ важко відповісти

БЛОК 3. Вплив сучасних викликів на систему захисту прав дітей

11. Чи вплинули воєнні дії на ефективність системи захисту прав дітей?

- ☐ так, суттєво
- ☐ частково
- ☐ незначно
- ☐ ні

12. Які проблеми у сфері захисту прав дітей найбільше загострилися в умовах війни?

(можна обрати декілька варіантів)

- ☐ внутрішнє переміщення дітей
- ☐ психологічні травми дітей
- ☐ перевантаження соціальних служб
- ☐ недостатність ресурсів
- ☐ труднощі міжвідомчої взаємодії
- ☐ складність здійснення контролю
- ☐ зростання випадків сімейного неблагополуччя
- ☐ інше _____

13. Які категорії дітей, на Вашу думку, сьогодні потребують найбільшої уваги з боку системи соціального захисту?

(можна обрати декілька варіантів)

- ☐ діти ВПО
- ☐ діти-сироти
- ☐ діти, позбавлені батьківського піклування
- ☐ діти з інвалідністю
- ☐ діти, які постраждали від насильства
- ☐ діти, які перебувають у СЖО
- ☐ діти, які втратили батьків унаслідок війни
- ☐ інше _____

14. Чи є соціальні послуги для дітей достатньо доступними у Вашій громаді?

- ☐ так
- ☐ частково
- ☐ ні
- ☐ важко відповісти

15. Чи впливає кадрове навантаження на ефективність захисту прав дітей?

- ☐ так, суттєво
- ☐ частково
- ☐ не впливає
- ☐ важко відповісти

БЛОК 4. Напрями вдосконалення системи державного контролю

16. Які заходи, на Вашу думку, є найбільш необхідними для вдосконалення державного контролю за дотриманням прав дітей?

(можна обрати декілька варіантів)

- ☐ удосконалення законодавства
- ☐ підвищення кваліфікації працівників
- ☐ розвиток цифрових механізмів контролю
- ☐ посилення міжвідомчої взаємодії
- ☐ збільшення фінансування
- ☐ розвиток соціальних послуг у громадах
- ☐ посилення моніторингу якості соціальних послуг
- ☐ інше _____

17. Які напрями вдосконалення Ви вважаєте пріоритетними?

(оберіть не більше трьох)

- ☐ цифровізація системи контролю
- ☐ підвищення кваліфікації працівників
- ☐ удосконалення законодавства
- ☐ розвиток міжвідомчої взаємодії
- ☐ розвиток соціальних послуг у громадах
- ☐ посилення контролю за якістю послуг
- ☐ психологічна підтримка дітей
- ☐ інше _____

18. Чи доцільно, на Вашу думку, впроваджувати електронні системи моніторингу дотримання прав дітей?

- ☐ так
- ☐ частково
- ☐ ні
- ☐ важко відповісти

19. Чи потребує система державного контролю більшої орієнтації на найкращі інтереси дитини?

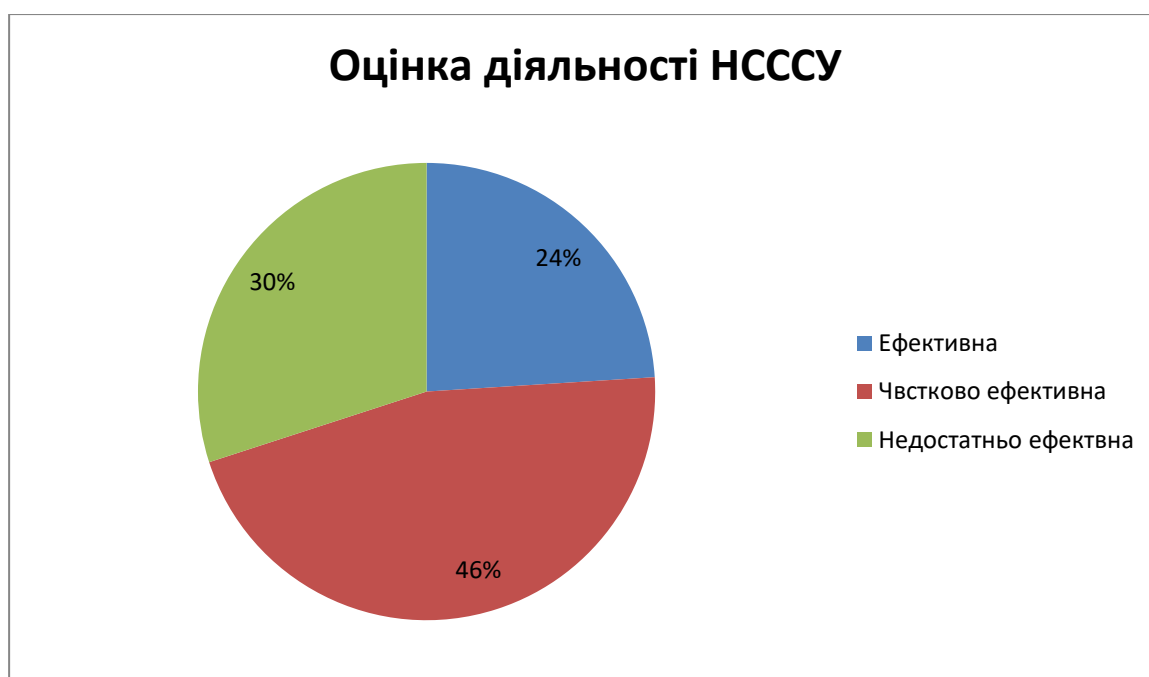
- ☐ так
- ☐ частково
- ☐ ні
- ☐ важко відповісти

БЛОК 5. Відкрита оцінка та пропозиції

20. Які, на Вашу думку, основні перешкоди знижують ефективність державного контролю за дотриманням прав дітей?

21. Які зміни, на Вашу думку, є найбільш необхідними для вдосконалення системи захисту прав дітей в Україні?

Дякуємо за участь в опитуванні!

Результати емпіричного дослідження (діаграми анкетування)**Рис. Б.1. Оцінка загальної ефективності державного контролю за дотриманням прав дітей****Рис. Б.2. Оцінка діяльності Національної соціальної сервісної служби України**

Найбільш ефективні форми контролю

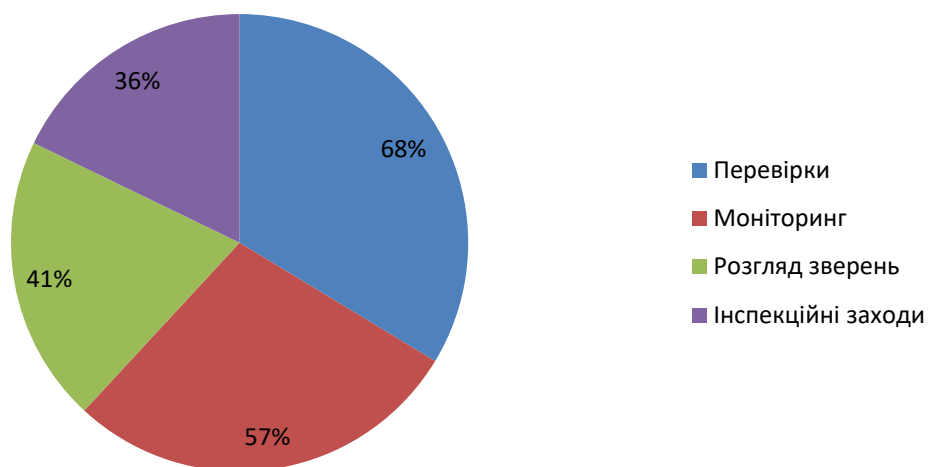

Рис. Б.3. Найбільш ефективні форми державного контролю

Основні проблеми здійснення державного контролю

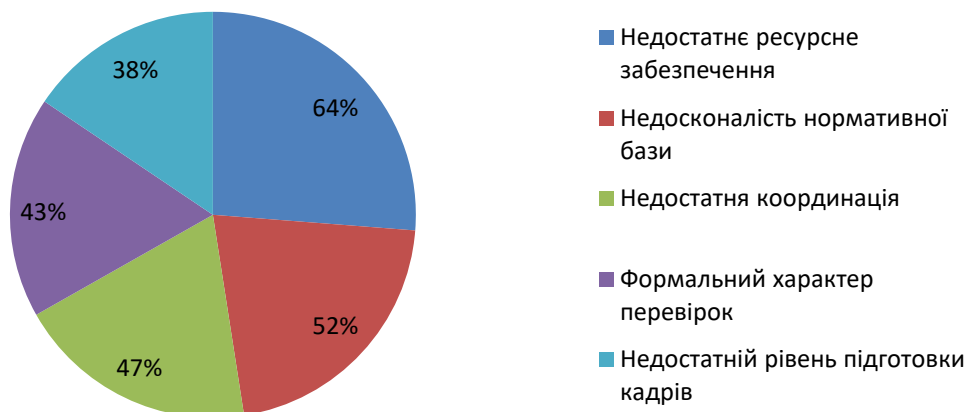

Рис. Б.4. Основні проблеми здійснення державного контролю

Оцінка взаємодії між суб'єктами системи захисту прав дітей

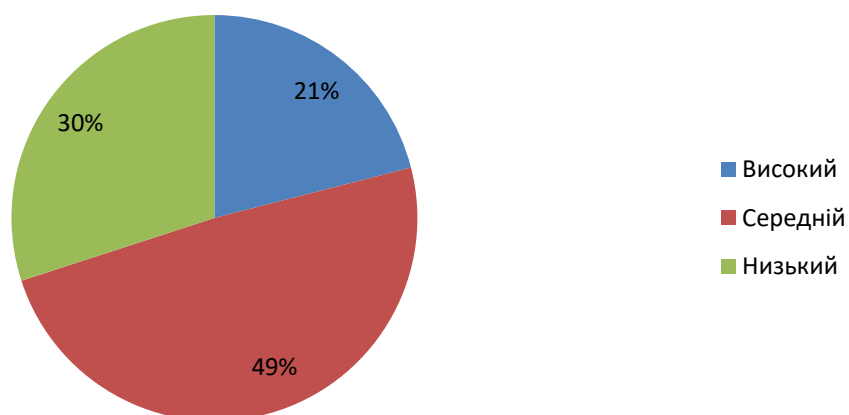

Рис. Б.5. Рівень взаємодії між суб'єктами системи захисту прав дітей

Вплив воєнного стану на систему захисту прав дітей

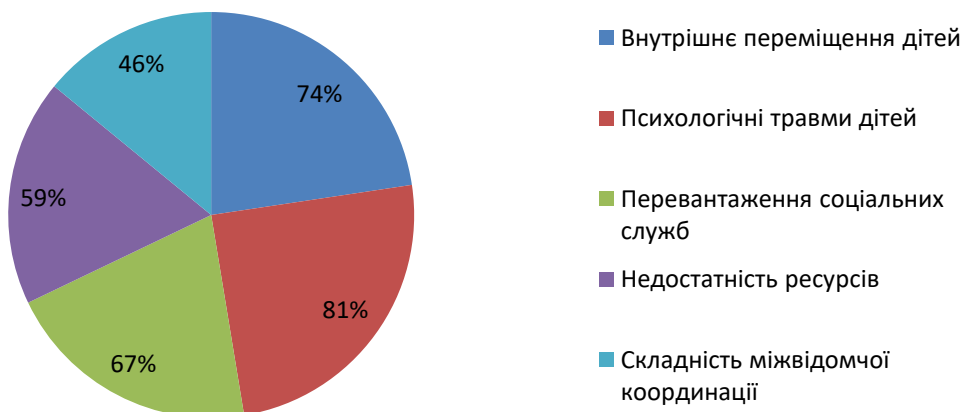

Рис. Б.6. Основні проблеми у сфері захисту прав дітей в умовах воєнного стану

Рис. Б.7. Пріоритетні напрями вдосконалення державного контролю за дотриманням прав дітей

Додаток В

**Порівняльна таблиця повноважень суб'єктів системи захисту прав
дітей**

Суб'єкт	Основні повноваження	Контрольні функції	Особливості діяльності
Національна соціальна сервісна служба України	Реалізація державної політики у сфері соціального захисту населення; здійснення державного контролю за дотриманням законодавства у сфері соціальних послуг та захисту прав дітей	Проведення перевірок; моніторинг дотримання законодавства; контроль за якістю соціальних послуг; реагування на порушення прав дітей; надання приписів	Центральний орган виконавчої влади зі спеціальними контрольними повноваженнями у сфері соціального захисту
Служби у справах дітей	Захист прав та інтересів дітей; ведення обліку дітей, які перебувають у СЖО; організація заходів щодо захисту дітей	Контроль за умовами утримання та виховання дітей; перевірка умов проживання; контроль за дотриманням прав дітей у сімейних формах виховання	Безпосередньо працюють із дітьми та сім'ями на місцевому рівні
Органи опіки та піклування	Забезпечення захисту особистих і майнових прав дітей; прийняття рішень щодо опіки, піклування та захисту прав дитини	Контроль за діяльністю опікунів та піклувальників; перевірка умов проживання дітей; участь у вирішенні спорів щодо дітей	Виконують владно-управлінські функції у сфері захисту прав дітей
Центри соціальних служб	Надання соціальних послуг сім'ям, дітям та молоді; соціальний супровід; профілактика складних життєвих обставин	Оцінка потреб дітей та сімей; моніторинг ефективності соціального супроводу; виявлення сімей, які перебувають у СЖО	Основний суб'єкт практичної соціальної роботи з дітьми та сім'ями
ОМС	Організація та забезпечення надання соціальних послуг у територіальних громадах; реалізація місцевих програм підтримки дітей	Контроль за діяльністю комунальних закладів і надавачів соціальних послуг; забезпечення доступності послуг	Забезпечують реалізацію державної політики на рівні територіальних громад
Міністерство соціальної політики України	Формування та реалізація державної політики у сфері соціального захисту та захисту прав дітей	Нормативно-правове регулювання; координація діяльності суб'єктів системи соціального захисту	Визначає стратегічні напрями державної політики у сфері дитинства

Примітка: таблицю розроблено автором на основі аналізу положень Законів України «Про охорону дитинства», «Про соціальні послуги», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», а також Положення про Національну соціальну сервісну службу України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2020 р. № 783, та інших нормативно-правових актів.

Схема механізму державного контролю за дотриманням прав дітей